

Putins Russland

En studie av politisk kultur og politisk utvikling

i perioden 2000-04

Hilde Lerhol

Institutt for statsvitenskap

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2006

Forord

Under arbeidet med denne masteroppgaven er det flere som har lettet skriveprosessen.

Helge Blakkisrud, leder av Avdeling for Russlandsstudier ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI), har vært min veileder og viktigste støttespiller. Han har loset meg gjennom dette prosjektet med stor tålmodighet, konstruktive tilbakemeldinger og solid oppfølging.

Flere har lest og kommentert hele eller deler av oppgaven, og disse fortjener takk for gode innspill: Nils August Andresen, Hanna Sofie Dahl, Henning Hjortland Johansen, Magnus Koren, Cecilie Lille, Michael Ricanek.

Jeg skylder en spesiell takk til Thomas Rem Berdal for hjelp med denne og mange tidligere oppgaver, og for alle timene han gjennom hele studietiden har brukt på mine mange undringer om statsvitenskapen og om livet generelt.

Takk til Geir, Mamma og Pappa for nødvendige avbrekk i Valdres.

Og en stor takk til Erling som er helt uunnværlig!

Oppgavens endelige vurderinger og eventuelle mangler er mitt ansvar.

Oslo, april 2006

Hilde Lerhol

Innholdsfortegnelse

FORORD	2
INNHALDSFORTEGNELSE	3
1. INNLEDNING	6
1.1 PUTINS RUSSLAND	6
1.2 POLITISK KULTURTEORI	7
1.3 PROBLEMSTILLING OG HYPOTESE.....	8
1.4 AVGRENSNINGER	9
1.5 OPPGAVENS STRUKTUR.....	9
2. METODE	11
2.1 CASESTUDIER.....	11
2.2 TEORIVALG OG OBJEKTIVITET	12
2.2.1 <i>Teoriutvikling</i>	15
2.3 EMPIRISK MATERIALE OG DATAINNSAMLING	16
2.4 VALIDITET OG RELIABILITET	17
2.5 ANALYSESTRATEGI	19
3. POLITISK KULTURTEORI	21
3.1 STUDIET AV POLITISK KULTUR	21
3.2 DEFINISJONER	22
3.3 BRUKSOMRÅDET	25
3.4 ARVEN FRA FORTIDEN	26
3.5 POLITISK-KULTURELLE DIMESJONER	26
3.5.1 <i>Holdninger til autoritet</i>	27

3.5.2	<i>Holdninger til deltagelse</i>	29
3.5.3	<i>Holdninger til legitimitet</i>	31
3.5.4	<i>Holdninger til sivilt samfunn</i>	33
3.6	OPPSUMMERING	35
4.	POLITISK UTVIKLING I RUSSLAND 2000 - 04	36
4.1	MAKTVERTIKALEN	36
4.2	FORHOLDET MELLOM LOVGIVENDE OG UTØVENDE MAKT	37
4.3	OPPGJØRET MED OLIGARKENE.....	39
4.4	PUTIN FESTER GREPET	40
5.	POLITISK KULTUR I RUSSLAND	43
5.1	ARVEN FRA FORTIDEN	43
5.1.1	<i>Den før-revolusjonære perioden</i>	44
5.1.2	<i>Kommunistperioden</i>	45
5.1.3	<i>Overgangen til demokrati</i>	46
5.2	POLITISK-KULTURELLE DIMESJONER	48
5.2.1	<i>Holdninger til autoritet</i>	49
5.2.2	<i>Holdninger til deltagelse</i>	54
5.2.3	<i>Holdninger til legitimitet</i>	61
5.2.4	<i>Holdninger til sivilt samfunn</i>	65
5.3	RUSSISK POLITISK KULTUR	70
6.	FREMTIDSUTSIKTER	75
	KONSOLIDERING I 2005 OG 2006	75
	DEMOKRATISERING?	77
	REGIMETS LEGITIMITET	78

AVSLUTTENDE BETRÅKTNINGER	79
KILDER	81

1. Innledning

We believe, and I personally believe, that the implementation and the strengthening of democracy on Russian soil should not compromise the concept of democracy. It should strengthen statehood and it should improve people's lives. It is in this direction that we are going to act.

President Vladimir Putin 2005¹

1.1 Putins Russland

Helt siden Vladimir Putin ble valgt til president i mars 2000, har vi sett en styrking av den utøvende makt på alle nivåer i det russiske samfunnet. Myndighetens vertikale kontroll er styrket gjennom en betydelig reetablering av statens autoritet og Putins første presidentperiode har vært preget av økende kontroll over media, politisk opposisjon og økonomien i landet. Myndighetene har skaffet seg kontroll over de tre viktigste riksdekkende TV-nettverkene og kontrollerer slik agendaen i samfunnet. Fremdeles avholdes det regelmessig nasjonale valg basert på allmenn stemmerett, men verken interne uavhengige eller eksterne vestlige observatører anser valgene som frie og rettferdige. Det som var en liberal opposisjon er kraftig svekket, ettersom de liberale partiene i det russiske partispekteret nærmest ble utradert etter dumavalget i 2003. Parallelt er det blitt vanskeligere å registrere nye partier, og folkeavstemninger basert på et grasrotinitiativ er nå nærmest blitt umulig. Kreml gir støtte til lojale sivile organisasjoner, mens endringer blant annet i skattelovgivingen kompliserer uavhengige organisasjoners mulighet til å samle inn penger. Flere av presidentens nærmeste allierte sitter i styrene til viktige energiselskaper, og gjennom de statlige selskapene Rosneft og Gazprom kontrollerer myndighetene store deler av landets energiressurser. Den utøvende makt i Russland, personifisert ved presidenten, har

¹Vladimir Putin 24. februar 2005. Bratislava i Slovakia., tilgjengelig på: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A50290-2005Feb24.html>, hentet ut 19.04.06.

altså skaffet seg kontroll over den lovgivende makt, over strategisk viktige næringslivsaktører, over media og det sivile samfunn.

Denne økende kontrollen med samfunnet kritiseres fra ulike aktører og observatører internasjonalt, men russere flest har ikke fremmet krav om en mer liberal demokratisk utvikling. Tvert i mot er russere flest svært positive til Putins styre. Resentraliseringen står i sterk kontrast til de politiske ambisjonene man på 1990-tallet hadde om en liberal demokratiutvikling i Russland. Konstitusjonen fra 1993 inneholder normer for utvikling av et liberalt og demokratisk samfunn, men et slikt juridisk rammeverk er ikke alltid tilstrekkelig for å analysere reelle politiske prosesser i et system. Denne oppgaven skal ta for seg hvorfor det i den russiske befolkningen har vært liten interesse for eller kapasitet til å opponere mot den politiske resentraliseringen i perioden 2000-04. For å belyse dette skal jeg bruke politisk kulturteori.

1.2 Politisk kulturteori

I politisk kulturteori ligger viktige elementer for å forstå hvorfor utviklingen av et regimes *struktur* i all hovedsak skjer innenfor rammene av samfunnets politiske *kultur*. Sammenhengen mellom politisk kultur og politisk utvikling bygger på følgende resonnement: medlemmer av et samfunn, ved sin rolle i samfunnet og sosiale omgivelser, utvikler en felles identitet som er formet og begrenset av tradisjonen i samfunnet. Denne identiteten danner grunnlaget for samfunnets politiske kultur, som er avgjørende for legitimering av myndighetene. Et legitimt lederskap kan mobilisere støtte i befolkningen (Foster 1982:561). Institusjonenes rolle og myndighetens handlinger legitimeres derfor av den politiske kultur, og politisk utvikling må rettferdiggjøres i forhold til samfunnsmedlemmenes felles identitet og de eksisterende verdier og holdninger i befolkningen (Smelser & Baltes 2001:11640). Dersom det politiske styret bryter med samfunnets politiske kultur, vil det møte motstand i befolkningen. Dersom det derimot er i tråd med den politiske kulturen, vil myndighetene ha stort spillerom i forhold til lovverk og opposisjon. Slike

verdimønstre og holdninger til politisk styre inngår i begrepssettet politisk kultur slik det ble presentert av Gabriel Almond og Sidney Verba i *The Civic Culture* fra 1963.

I *The Civic Culture* viser forfatterne hvordan et lands politiske kultur vil influere og sette rammer for regimets politiske utvikling. I denne oppgaven skal jeg bruke politisk kulturteori som utgangspunkt for å undersøke russisk politisk kultur, og slik komme frem til en bedre forståelse av rammebetingelser for den politiske utviklingen vi har sett i Russland i Putins første presidentperiode.

1.3 Problemstilling og hypotese

Ved hjelp av politisk kultur som analytisk redskap tar jeg sikte på å forklare hvorfor det i Russland var få protester mot det som mange vestlige observatører har oppfattet som en undergraving av de demokratiske fremskritt som ble gjort på 1990-tallet. Jeg skal undersøke sentrale verdier og holdninger i befolkningen, og se på hvordan disse har påvirket myndighetenes mulighet til å etablere kontroll over stadig større deler av samfunnet. På bakgrunn av den politiske utvikling som har funnet sted i Russland i perioden fra 2000 til 2004 er det interessant å se på følgende:

- 1. Hva karakteriserer dagens russiske politiske kultur og hvordan har denne påvirket president Putins mulighet til å gjennomføre en resentralisering i perioden 2000-04?**
- 2. Hvilken betydning vil funnene i punkt 1 kunne ha for den videre politiske utviklingen i Russland?**

På bakgrunn av dette, fremsetter jeg følgende hypotese om sammenhengene som er skissert i problemstillingene ovenfor:

Den politiske utviklingen under Putin er i stor grad i overensstemmelse med de holdninger befolkningen har til politisk styresett, til hva dette er og skal være.

1.4 Avgrensninger

Fokuset i denne oppgaven er massenes politiske kultur, og forholdet mellom sentrale myndigheter og befolkningen. Elitenes politiske kultur ligger dermed utenfor denne oppgaven. Begrunnelsen for å fokusere på massekulturen er at jeg i denne studien ønsker å se på begrensninger et regime, uavhengig av dets ideologi, er underlagt (jfr. problemstillingens punkt 1). Videre vil en studie av politisk kultur på massenivå vil synliggjøre verdier og holdninger som er mer konstante og mindre dynamiske enn elitens verdier. Massekulturen endres langsommere enn elitekulturen, blant annet fordi et systems elite utgjøres av en sosial klasse som i større grad er deltagende i den politiske prosessen, og som dermed i større grad er utsatt for påvirkning, både fra internasjonale miljøer og fra andre grupperinger innenfor eliten. Siden den politiske kulturen på massenivå påvirkes og endres langsommere, er den et godt utgangspunkt for å undersøke mekanismer i samfunnet som er relativt stabile og vedvarende. For en demokratisk utvikling er det nødvendig at dette ikke bare er et prosjekt fra elitens side, men at også befolkningen utvikler demokratiske holdninger (jfr. problemstillingens punkt 2).

Videre er det analytiske fokus rettet mot de sentrale føderale myndigheter, og forholdet til regionale myndigheter nevnes kun overfladisk der disse har spilt en spesiell rolle i forholdet mellom folk og myndigheter.

Tidsperspektivet er begrenset til perioden 2000 til 2004, det vil si perioden fra Boris Jeltsin trakk seg tilbake som president og hans etterfølger, Vladimir Putin, ble fungerende president fra januar 2000 og deretter valgt som Russlands nye president i mars samme år. Perioden avsluttes ved presidentvalget i 2004.

1.5 Oppgavens struktur

Studien favner om komplekse samfunnsmessige forhold. Problemstillingen involverer både individ og stat, menneskelige reaksjonsmønstre og politiske prosesser. I neste kapittel presenterer jeg ytterligere avgrensninger av temaet og de

grunnleggende metodemessige forutsetningene for gjennomføringen av dette case-studiet. Deretter presenteres det teoretiske utgangspunktet for bruken av begrepet politisk kultur i kapittel tre. For å nyansere fremstillingen og finne frem til realistiske forklaringsmodeller benyttes etablerte statsvitenskapelige modeller sammen med nyere teoribidrag. I kapittel fire skal jeg se på hvilken politisk utvikling som har funnet sted i Russland i perioden 2000 til 2004. Problemstillingens første spørsmål skal jeg behandle i kapittel fem, mens spørsmål to behandles i kapittel seks.

2. Metode

Problemstillingen som ble skissert i det første kapittelet legger betydelige metodiske føringer på hvordan man må gå fram for å samle inn og analysere relevante data på en best mulig måte. Likevel vil det være et visst handlingsrom som åpner for valgmuligheter med hensyn til det metodiske grunnlaget for oppgaven. I dette kapittelet skal jeg se nærmere på problemstillingens rammer; design, som danner grunnlaget for teori, datainnsamling og analyse.

2.1 Casestudier

Siktemålet for denne studien er å komme frem til en mest mulig helhetlig forståelse av et politisk fenomen – den politiske utviklingen i Russland i perioden 2000-04. Politisk kulturteori benyttes som forklaringskonsept. En slik bred forståelse fordrer et dybdestudium, det vil si at vi inkluderer mange variabler og få enheter. Dette vil igjen begrense studiens rekkevidde og gyldighet og ha betydning for generaliseringspotensialet. Målet med studien er å komme frem til en forståelse av regimeutviklingen i Russland i perioden 2000 til 2004. Den grunnleggende utgangshypotese er at konteksten rundt resentraliseringen, nemlig landets politiske kultur, har spilt en viktig rolle for denne politiske prosessen. Oppgavens problemstilling fordrer en casestudie som design. En casestudie er godt egnet til å gi en dybdeforståelse av komplekse fenomener. Dette har sammenheng med at man i datainnsamlingen tar for seg mange variabler og detaljrikdom. Ulempen ved bruk av casestudier er at et slikt design er mindre egnet til å si noe om *hvorfor* ting er som de er, og at man, fordi man ikke kan teste kausalsammenhenger, også får en begrenset mulighet til å generalisere til et stort gyldighetsområde (Andersen 2003:35). Dette er da heller ikke målsetningen for denne oppgaven. G.H. von Wright (1971) kaller dette for den *aristoteliske tradisjon*. Dette innebærer at man legger fokus på å kartlegge plausible forklaringer på de forhold som blir diskutert, og at universelle kausallover blir satt mer i bakgrunnen.

Denne oppgaven vil mer spesifikt føye seg inn under en kategori som Andersen kaller teoretisk fortolkende studier (1997:68). Jeg benytter meg av eksisterende teori på feltet for å strukturere et empirisk materiale. En teoretisk fortolkende case-studie er en metodisk fremgangsmåte som ser et tilfelle som et eksempel på en klasse av fenomener det allerede eksisterer en del kunnskap om. Disse tjener som grunnlag både for å strukturere de data som samles inn og i forbindelse med forklaringspotensialet i studien. Spørsmålet i arbeidet med casestudier er gjerne *hvilke* teoretiske innfallsvinkler som egner seg til å redigere en bestemt empirisk undersøkelse. Valget av teorier til analysen står sentralt i forbindelse med oppgavens validitet.

2.2 Teorivalg og objektivitet

Fremstillingen og resultatene man kommer frem til, kan tenkes å variere, avhengig av hvilken teoretisk tilnærming man velger. Kirk & Miller (1986) setter fokus på forskerens objektivitet i forbindelse med casestudier når de peker på at materiale kan fremstilles i forhold til flere hovedhistorier. Teoriene er det beste hjelpemiddelet når man skal stille spørsmål for å føre oppgaven videre. Og det er alltid opp til forskeren hvilke teorier han vil velge for å strukturere sitt materiale.

Flere faktorer kan tenkes å virke inn på en politisk utvikling. Utviklingen kan for eksempel avhenge av faktorer som institusjonelle ordninger, ledernes personlighet, historisk bakgrunn, kulturelle tradisjoner og sosioøkonomiske forhold. Det er også åpenbart at flere teoretiske tilnæringsmåter kan forklare den politiske resentraliseringen i Russland. For eksempel fokuserer institusjonelle forklaringer på opprettelsen av politiske institusjoner som det viktigste for å skape og videreutvikle et politisk regime. Da Gorbatsjovs glasnostpolitikk slo feil, ble de gamle sovjetinstitusjonene stående igjen som tomme skall, og for å kunne ivareta målsetningen om en demokratisk stat måtte man bygge nye samfunnsinstitusjoner. Da Putin kom til makten i 2000 hadde Russland de viktigste institusjonene et moderne representativt demokrati bør ha; en konstitusjon og en konstitusjonsdomstol, en

folkevalgt forsamling basert på regelmessige valg med allmenn stemmerett, og et presidentembete. Konstitusjonen fra 1993 ga landet et juridisk rammeverk basert på normer for utvikling av et liberalt og demokratisk samfunn. Men en skrevet lovtekst er ikke alltid tilstrekkelig når man ønsker å analysere reelle politiske prosesser i et system. En konstitusjon er ikke ment å gi detaljerte dikteringer for samfunnslivet, men snarere å trekke opp visse overordnede regler og retningslinjer for forholdet mellom stat og individ. Dette skaper nødvendigvis et visst handlingsrom for de politiske aktører, noe utviklingen i Russland er et tydelig eksempel på. Selv om konstitusjonen regulerer statsorganenes organisering og virkemåte, har Putin hatt et betydelig politisk spillerom innenfor disse grensene. Grunnloven av 1993 opprettet i utgangspunktet en sterk presidentinstitusjon i Russland og i sin første presidentperiode har Putin kun beveget seg innenfor de rammer som konstitusjonen trekker opp. Samtidig hadde den reelle politiske makten i all hovedsak blitt samlet rundt presidentembetet. John P. Willerton påpeker at der Jeltsin-perioden var preget av en urealisert presidential kapasitet, synes Putin å ha evnen til og ønske om å realisere denne fullt ut (2004:25).

I Russland er det ikke mangel på demokratiske lover eller institusjoner som er årsaken til en manglende liberal demokratiutvikling. Men det er ikke nødvendigvis noen automatikk i internaliseringen av demokratiske holdninger som en følge av opprettelsen av demokratiske institusjoner. Dette tar tid, gjerne årtier eller generasjoner. Institusjonelle eller strukturelle forklaringer er altså ikke fullt ut tilstrekkelig for å belyse den maktkonsentrasjonen som har skjedd under Putins første presidentperiode.

Vi må imidlertid regne med at politisk kultur alene ikke kan forklare en slik politisk endring. En slik tilnærming ville føre til forklaringsproblemer blant annet i tilfeller hvor et systems politiske institusjoner endrer seg raskere enn kulturen, som vi så i Russland på 1990-tallet, eller hvor politiske kulturer med mange fellestrekk adopterer ulike politiske systemer (White 1979:19-20). Vi kan aldri utelukke at det finnes eksterne forklaringer vi ikke har tatt høyde for, men en casestudie rammes inn av de

forklaringsfaktorer man velger å fokusere på. Fokuset i denne oppgaven er å vise hvordan resentralisering av politisk makt i Russland var mulig på grunn av elementer i den politiske kulturen.

Forskeren bringer også med seg fordommer inn i prosessen som kan påvirke objektivitet og dermed også analysens kvalitet. Glaser og Strauss advarer mot å starte med en forutinntatt teoretisk tolkning som dikterer relevante observasjoner og hypoteser forut for selve studien (1967:33). Når man som vestlig analytiker skal gjøre vurderinger av det russiske samfunnet, stiller dette store krav til evnen til å identifisere de faktiske politiske mønstre, særlig fordi ens egne fordommer er vanskelige å unngå. Det kreves en kulturrelativistisk tilnærming i den forstand at man må være åpen for at man i Russland ikke nødvendigvis automatisk kan, eller ønsker å, adoptere en vestlig levemåte. Jeg skal derfor foreta en begrepsavklaring, slik at forståelsen av sentrale begreper klargjøres før drøftingen tar til. Forskjellene i vestlig og russisk tenkemåte kan være betydelige. Man kan også stille spørsmål om hvor godt russerne kjenner de institusjonene og begrepene de blir bedt om å evaluere i surveyundersøkelser. Det er derfor nødvendig med en kort avklaring i hva russerne legger i sentrale begrep:

Demokrati (demokratija): Mens man i Vest-Europa knytter demokratibegrepet til politiske rettigheter, forbinder russerne dette i større grad med sosiale rettigheter og økonomisk velstand. Andre faktorer som fremholdes er individuelle friheter som ytringsfrihet, økonomisk frihet og frihet til selv å velge livsførsel. Beskyttelse av minoriteters rettigheter, frihet til å kritisere myndighetene og konkurranse mellom flere partier er mindre viktig. Under sovjettiden var stat og økonomi ett i Russland og den nye styreform, demokratiet, assosieres derfor også ofte med korrupsjon og kaos. Forventningene om at overgangen til demokrati skulle heve velferdsnivået opp til vestlig standard har ført til skuffelser. Mange russere har således et instrumentelt syn på demokrati (Alexander 2000:114-32).

Stat (gosudarstvo): Tradisjonelt har statens rolle vært altomfattende i Russland. Statens rolle har endret seg, men de gamle oppfatningene henger i stor grad igjen.

Mange fremhever i dag statens samlende rolle og beskriver staten i paternalistiske ordelag. Slik gis staten også ansvaret for individenes levestandard og en rolle som beskytter av den russiske enhet. Ofte blir den undertrykkende sovjetperioden oversett, og man skuer heller mot det presovjetiske, idealiserte russiske imperiet (Eckstein 1998:303-05).

Jeg er også åpen for at russere kan ha andre innflytelseskanaler i samfunnet og skal ikke begi meg inn på normative vurderinger av den politiske utviklingen eller det politiske styresettet i Russland. Selv om politisk kulturteori ofte er basert på forholdet mellom politisk kultur og demokratisk utvikling, er det likevel rimelig å benytte disse teoribidragene til å belyse en resentraliseringsprosess. At Putin selv fremholder at Russland er et demokrati er også et argument for å kunne benytte disse teoriene.

2.2.1 Teoriutvikling

Casestudier er ikke generaliserbare til en populasjon eller en befolkning. Siden man ikke opererer med et utvalg, har man heller ikke noe grunnlag for statistisk generalisering. Imidlertid har casestudier gjerne som mål å utvikle og generalisere teorier (Yin 1994:10). Muligheten for generalisering til teori avhenger av hvor godt utviklet teorien allerede er. Tidligere forskning vil være avgjørende for denne casestudien da slik forskning danner utgangspunkt for datainnsamlingen og analysen. De kategoriene og begrepene om politisk kultur vi møter i neste kapittel blir til dels styrende, og i alle tilfeller strukturerende, for den videre oppgaven. Jeg ønsker imidlertid fortsatt å være åpen for nye faktorer i forhold til analysen. Slik søker denne oppgaven å bidra til teoriutvikling av konseptet politisk kultur ved at begrepskategoriene utvikles for å tilpasses et regime som står et sted mellom demokrati og en autoritær regimeform.

2.3 Empirisk materiale og datainnsamling

Jeg benytter meg kun av eksisterende data i denne oppgaven. For å komme frem til sentrale politisk-kulturelle faktorer som tradisjonelt har vært av stor betydning i Russland, skal jeg benytte meg av historisk orientert sekundærlitteratur. Dette dreier seg om andres forskning og litteratur om russisk politisk kultur, samt litteratur om russisk historie og litteratur og artikler om den politiske utviklingen i Russland under Putin. For å skape et så fullstendig bilde av den politiske utviklingen som mulig, har jeg i forhold til den aktuelle perioden også tatt for meg uttalelser fra Kreml, i form av pressemeldinger og presidentens taler, da disse kan indirekte kan synliggjøre de rammer myndighetene opererer innenfor. Det vil si at man i presidentens henvendelser til folket, kan si noe om hvilke politisk kulturelle faktorer myndighetene tar hensyn til.

For å undersøke en befolknings verdier og holdninger kan man enten ta for seg meningsmålinger eller gjøre intervju. I denne oppgaven benytter jeg hovedsakelig holdningsundersøkelser foretatt av russiske meningsmålingsinstitutter i perioden fra 2000 til 2004. Jeg har selv oversatt spørsmålsformuleringer, svar og tabeller. De russiske undersøkelsene kan i sin helhet hentes ut på instituttens hjemmesider slik de er referert i hvert enkelt tilfelle. Data er således etterprøvbare, noe som styrker oppgavens reliabilitet.

Russiske meningsmålingsinstitutter følger prosedyrer for utvalgstrekking og signifikanstesting i overensstemmelse med internasjonale standarder slik de er trukket opp av *International Organization for Standardization* (ISO) og det nasjonale standardiseringsinstituttet *Federalnoje agentstvo po tekhnitsjeskomu regulirovaniju i metrologiji*.² Imidlertid kan russiske respondenter, nettopp på grunn av den politiske situasjonen, være sårbare for politisk manipulering. Ensrettingen av samfunnet har vært betydelig i perioden 2000-04 og informasjonen er i stor grad styrt fra

² Federalnoje agentstvo po tekhnitsjeskomu regulirovaniju i metrologiji, se <http://www.gost.ru/wps/portal/>, hentet ut 23.04.05.

myndighetenes side. Dette utgjør for så vidt ikke noe større problem siden politisk kultur i hovedsak består av internaliserte holdninger. Er det derimot snakk om press av noe slag, vil problemstillingen være en annen, men dette antas å være mindre aktuelt.

2.4 Validitet og reliabilitet

Validitet og reliabilitet er sentrale begreper i forbindelse med en studies kvalitet. Med validitet menes i hvilken grad data er relevante for å måle problemstillingen. Det man måler må tilsvare det som skal undersøkes. Med reliabilitet menes hvor pålitelig målingene i undersøkelsen er, altså hvor nøyaktig man har vært i denne prosessen (Hellevik 1999:183).

Opgavens validitet sikres i hovedsak ved å etablere riktige operasjonelle mål for det som skal undersøkes. Det som skal undersøkes i denne oppgaven er den politiske kulturen i Russland, og sammenhengen mellom denne og en politisk utvikling. Validiteten i denne oppgaven avhenger derfor av at begrepet politisk kultur blir målt på en tilfredsstillende måte. Innholdskomponentene i begrepet går i stor grad igjen hos flere ulike forskere som har benyttet seg av politisk kultur som forklaringsfaktor, eller i studier hvor selve den politiske kulturen står i fokus. Ved å basere oppgaven min på tidligere arbeider, sikrer jeg at målene på politisk kultur er relevante. Operasjonaliseringen av begrepene er knyttet opp til et datamateriale som allerede foreligger i form av meningsmålinger fra russiske institutter. Av tids- og kostnadshensyn har jeg ikke hatt anledning til å gjennomføre meningsmålinger selv, og en slik undersøkelse ville heller ikke blitt som omfattende som det materialet jeg har tatt for meg. For å sikre oppgavens validitet har jeg tatt for meg et bredt spekter av meningsmålinger, og dermed kunnet velge mellom en rekke ulike spørsmålsstillinger, slik at disse i størst mulig grad måler begrepens innhold.

Opgavens reliabilitet avhenger av at prosedyrene man har fulgt gjennom hele prosessen er nøyaktige og pålitelige, slik at det er mulig for andre å følge disse og få

det samme resultatet. Derfor har jeg vært nøye med å referere til de kilder og undersøkelser jeg har brukt i oppgaven, både litteraturkilder og henvisninger til nettsider der internett er brukt som kilde. Internett er et åpent medium man bør forholde seg kritisk til, og jeg har derfor kun benyttet meg av nettsider som er knyttet til seriøse aktører, som for eksempel statlige sider eller hjemmesider til kjente organisasjoner.

Ved bruk av politisk kulturteori påpekes ofte et problem med aggregering. Teoriene om politisk kultur bygger på en argumentasjon om at politiske systemer er bygd opp av individer og at disses verdier derfor vil virke inn på det politiske systemet. Data man samler inn for å måle politisk kultur er ofte basert på survey-undersøkelser. I slike undersøkelser samler man data på individnivå. Men kultur er et kollektivt fenomen og det er ikke gitt at den totale betydningen av bestemte politiske verdier i et land eller i en gruppe er lik summen av individuelle orienteringer, blant annet fordi ikke alle medlemmer eller grupper er like toneangivende og innflytelsesrike. Det betyr at de sammenhengene man finner på aggregert nivå kan forvitte når de konfronteres med data på individnivå, og motsatt.

Friedrich Hegel belyser et annet viktig poeng:

Når filosofen begynner å tegne med sin grå farve på det grå, da er en livsform foreldet, og med det grå på det grå klarer ikke filosofen å fornye, men bare å forstå; Minervas ugle letter først i skumringen.

Hegel peker her altså på at vi først kan oppnå virkelig kunnskap om en epoke når den er over og man får en viss avstand til begivenhetene. Resentraliseringen av politisk makt i Russland er en pågående prosess, og når denne oppgaven skrives, er Putin fortsatt president i Russland. Således må analysens resultater ses som en samtidsvurdering. Slike samtidsvurderinger er nyttige, og de fleste casestudier er da også samtidsvurderinger av ulik art: som Yin peker på er en casestudie *"an empirical inquiry that investigates a contemporary phenomenon within it's real-life context,*

especially when the boundaries between phenomenon and context are not clearly evident” (Yin 1994:13). Casestudier er altså et forsøk på å omgå Minervas ugle.

2.5 Analysestrategi

Det analytiske rammeverket er avgjørende for kvaliteten på de resultatene man kommer frem til. Dette er et av de minst utviklede og vanskeligste aspektene ved det å gjennomføre en casestudie, og stiller krav til forskeren hva angår presentasjon av data og utforskning av alternative forklaringer (Yin 1994:110).

Analyseopplegget for denne oppgaven tar utgangspunkt i Yins generelle strategi for analyse hvor teori danner basis for problemstilling, litteratur og i sin tur hypoteser eller ny teori. Deretter definerer man, og inkorporerer rivaliserende forklaringer i analysen. I all samfunnsvitenskapelig forskning må man ta hensyn til disse rivaliserende forklaringene, eller ”craft-rivalene” som Yin kaller dem. Dette henspeiler på selve undersøkelsesopplegget og omfatter hensynet til resultatenes relevans, trusler mot validiteten og fordommer hos forskeren. Ved å ta hensyn til disse kan man hindre at de resultater man måtte finne er et resultat av tilfeldigheter og ustabilitet i datainnsamling og presentasjon av data. De resterende rivaler går under fellesbetegnelsen ”real-life rivals” og hjelper forskeren til hele tiden å vurdere alternative forklaringer på fenomenet. ”Real-life rivals” kan være forklaringer som finnes ved fenomenet selv, eller i konteksten som studeres. Således kan man forsøke å eliminere sammenhenger som stammer fra andre forhold enn de som blir presenterte i analysen, og kontrollere for behovet for utfyllende forklaringer, gjennomføringen av undersøkelsen, hvorvidt en annen teori forklarer fenomenet bedre, om forklaringen kan være mer dyptgripende enn hva man har tatt utgangspunkt i, eller om de resultatene man finner kun kan sies å være en trend eller syklus, snarere enn av vedvarende art (Yin 1994:111-14). Hensynet til disse faktorene danner utgangspunktet for drøftingen i kapittel fem og seks.

Ovenfor har jeg skissert rammer for oppgavens teori, datainnsamling og analyse. I neste kapittel skal jeg presentere bidragene innenfor politisk kulturteori som danner utgangspunkt for analysen.

3. Politisk kulturteori

Politisk kulturteori er et teoretisk rammeverk for politiske verdimønstre som vil influere og begrense utviklingen i et gitt politisk system (White 1979:85). Politisk kulturteori kan således benyttes for å studere politisk atferd og politisk utvikling, særlig når det gjelder endringer i politiske systemer. En politisk kultur rommer for det første massenes holdninger, og hvordan de handler i forhold til myndighetene og sine medborgere. Dernest inkluderer begrepet politisk kultur også enkelte funksjonelle prinsipper om elitenes normer og holdninger som til en viss grad predikerer måten de fatter beslutninger på (Devold 2000:22). Denne oppgaven tar sikte på å undersøke det første, nemlig forholdet mellom politisk kultur på massenivå og en gitt politisk utvikling. I dette kapittelet skal jeg se nærmere på hva som ligger i begrepet politisk kultur og hvordan det best kan operasjonaliseres for å sikre en valid sammenheng mellom problemstilling og data.

3.1 Studiet av politisk kultur

Studiet av politisk kultur oppstod i siste halvdel av det 19. århundre, i kjølvannet av industrialiseringen i den vestlige verden. De sosiale og politiske konsekvensene av samfunnsutviklingen ble gjort til gjenstand for sosiologiske og statsvitenskapelige studier. Etter hvert som flere forskningsfelt tilnærmet seg studiet av politisk kultur, ble det presentert historiske, økonomiske, antropologiske og psykologiske forklaringer på samfunnsutviklingen.

Etter hvert ble en viktig del av studiet å kartlegge hva et stabilt demokratisk system forutsetter av verdier og holdninger. Et banebrytende verk på dette området var Gabriel Almond og Sidney Verbas *The Civic Culture* fra 1963. Her ble politisk kultur for første gang presentert som en relativt selvstendig faktor. Denne studien ble også kjent som et gjennombrudd for bruken av store internasjonale survey-undersøkelser innenfor statsvitenskapelig forskning. Ved bruk av landsomfattende surveys i fem

ulike land argumenterte de for at demokratisk stabilitet var kjennetegnet av kongruens mellom politisk kultur og statens politiske struktur. Tidligere ble politisk kultur sett på som en motvekt til mer institusjonelle forklaringer, men i dag er det institusjonelle aspektet i større grad integrert i kulturforklaringene, da de ofte kan gi verdifull innsikt i utviklingen av politiske holdninger (Almond & Verba 1989: 29-30). Demokratisk stabilitet avhenger også av en balanse mellom konflikt og konsensus i befolkningen. Ulike meninger må kunne manifesteres gjennom politisk dialog og deltagelse i den politiske prosessen, samtidig som mer alvorlige politiske konflikter må underordnes de ”demokratiske spilleregler” og en tilslutning til et felles styringsprinsipp. Det er imidlertid avgjørende at slike politiske konflikter blir løst, ellers vil de kunne bidra til en ustabilitet i det politiske systemet. For at man skal få løst slike konflikter, må en generell følelse av tillit gjennomsyre samfunnet. I samfunn hvor en slik tillit ikke er til stede, kan man se at separate holdningsfellesskap forhindrer borgerne i å samarbeide seg i mellom (Almond & Verba 1989:361-62).

Selv om *The Civic Culture* i all hovedsak tar for seg politiske kulturer i land hvor nasjonsbyggingsprosessen går i retning av *mer* demokrati, mener jeg det er relevant å bruke denne teorien også på det russiske tilfellet da dimensjonene som undersøkes er sentrale i enhver politisk kultur. Et annet viktig poeng er at Putin selv har definert Russland som et demokrati. Jeg skal imidlertid ta høyde for at landet har en annen tradisjon, og knytte de ulike dimensjonene til regimeutvikling generelt.

3.2 Definisjoner

Politisk kultur innbefatter et sett av delte og dypt følte sosialt konstruerte verdier og holdninger i et samfunn. Konseptet henspiller på hele det sosiale systemet, samtidig som kulturen vokser frem på bakgrunn av individuelle holdninger og verdier (Foster 1982:562).

Kultur dreier seg om menneskers samfunnsmessige tillærte levemåter og vaner, om deres materielle, og i bred forstand, åndelige miljø (Korsnes 1997:169). Man kan ikke

hevde at politiske orienteringer er løsrevne og autonome i forhold til sine omgivelser. Generelle kulturelle orienteringer reflekteres i mange tilfeller i den politiske kulturen. På samme tid kan endringer i systemet være av betydning for endringer i den politiske kulturen (Smelser og Baltes 2001:11640-11641). Det å skille politisk kultur fra mer generelle kulturelle orienteringer er således i hovedsak et grep man tar for å strukturere analysen. Dermed får man mulighet til å konsentrere seg om faktorer som er knyttet opp til politiske prosesser.

Begrepets politiske innhold ligger i de kulturelle trekkene som angår styreform, offentlige institusjoner, politiske vedtak og politisk deltakelse. I denne forbindelse ser man på holdninger, normer, verdier og følelser overfor det politiske systemet, samt virkelighetsoppfatning og borgernes selvoppfattelse og kunnskapsnivå i politiske spørsmål (Østerud 1996:226). Almond og Verba skiller mellom orienteringer mot input- og output-delen av det politiske systemet. Orienteringer mot *input* dreier seg i all hovedsak om følelser eller holdninger mot institusjoner eller prosesser som er involvert i valget av offentlige representanter og generell politikk. Dette dreier seg om holdninger til politisk kommunikasjon, partiarbeid og valg. Når man fokuserer på *output* fokuserer man i større grad på holdninger til de utøvende ledd eller byråkratiet, der hvor borgeren har en mer passiv rolle. Denne siste delen inneholder også forventninger om hvordan man blir behandlet av myndighetene. Hvilke holdninger folk har til myndighetene, påvirkes av hvordan de forventer å bli behandlet (Almond & Verba 1963:62).

Når det gjelder forholdet til et systems struktur, kan politiske kulturer være kongruente eller ikke-kongruente. Som allerede nevnt, etablerer politisk kultur grensene for en felles identitet for samfunnsmedlemmene. Denne identiteten er videre styrende for hvorvidt samfunnets lederskap oppfattes som legitime, og danner dermed grunnlaget for en eventuell støtte og lojalitet fra borgernes side. I slike tilfeller kan man si at det eksisterer en kongruens mellom de styrende og de styrte. En politisk kultur kan på denne måten sies å legitimere myndighetene og deres aktiviteter (Selle & Berntzen 1991:80, Smelser & Baltes 2001:11640). Dersom struktur og kultur er i

uoverensstemmelse, forårsaker dette gjerne endringer i den politiske strukturen. Endringer i den politiske kulturen er derimot en lang prosess som gjerne strekker seg over generasjoner. Det vil si at man langt raskere kan få endringer i et systems struktur.

Som demokratibegrepet har et komparativt aspekt, er også karakteristikene innenfor politisk kultur ofte ment å være komparative, og ikke absolutte. Den komparative konteksten vil ofte være Vest-Europa og Nord-Amerika (Keenan 1986:117). Det er derfor viktig å være klar over at mange av de begrepene og kategoriene vi møter på i studiet av politisk kultur er utviklet på bakgrunn av en vestlig kontekst. Hvilke konklusjoner man trekker, avhenger gjerne av de begreper man benytter. Sosialkonstruktivistene påpeker at virkeligheten får sin mening gjennom begreper, kategorier og tolkninger konstruert av mennesket. Dette betyr ikke at teoriene om politisk kultur ikke er anvendbare i studier av Russland, men at de må tilpasses den tradisjon vi studerer. Hvilken betegnelse dagens russiske politiske system gis, er et spørsmål om definisjon, og om hvem som definerer. Denne oppgaven tar derfor ikke sikte på å definere, men på å beskrive det russiske systemet og den politiske kulturen. Målet er å komme frem til en forståelse av politisk kultur som kan relateres til flere regimetyper, ikke bare til demokratier av vestlig type.

Det er vanlig å skille mellom to skoleretninger i forbindelse med den innholdsmessige definisjonen av politisk kultur. En tilnærming inkluderer kun holdninger i begrepet politisk kultur, mens den andre definerer politisk kultur både i form av holdninger og i form av atferd. Mens Almond og Verba hører til den første kategorien, er det den sistnevnte tilnærmingen, presentert blant annet av White, Tucker og Jowitt (1979), som ligger til grunn for denne oppgaven. Jeg inkluderer altså både holdninger og politisk atferd i begrepet. Kritikerne av denne siste tilnærmingen fremholder den som meningsløs fordi den ikke vil være i stand til å si noe om holdningers påvirkning på atferd når atferd inkluderes i selve definisjonen av begrepet. Imidlertid kan et standpunkt om å inkludere både holdninger og atferd i begrepet politisk kultur begrunnes i flere forhold. For det første unngår man

problemet med sirkelargumentasjon som oppstår når man konkluderer om holdninger på bakgrunn av atferd eller omvendt. Videre unngår man problemet med å fastsette i hvilken grad holdninger påvirker atferd når begge forhold sees på som uavhengige variabler (Fleron 1996:229). I denne oppgaven er det ikke atferd eller handlingene i seg selv jeg skal studere, men derimot hvordan holdninger og handlinger har virket inn på en politisk prosess. I tillegg til rene holdningsvariabler vil jeg derfor inkludere atferdskomponenter som forklaringsfaktorer.

3.3 Bruksområdet

Politisk kultur har vært kritisert for å forenkle relativt komplekse forhold (Pateman 1980, Croteau 1995). Denne kritikken dreier seg i hovedsak om at fremstillingen ikke tar hensyn til sosioøkonomiske faktorer, og at den i liten grad er i stand til å forklare nye spørsmål som for eksempel desentralisering eller mangel på tillit og respekt for en hierarkisk politikk. Politisk kultur som teorigrunnlag i samfunnsvitenskapelige studier har også tidvis vært oppfattet som en restvariabel. I slike tilfeller har hovedinnvendingen vært at politisk kultur er en tilnærming som forsøker å forklare alt som ikke kan forklares på andre måter. Politisk kultur som forklaringskonsept har riktignok en rekke ulike betydninger, referanser og karakteristikk. Dette gjør at det kan være vanskelig å avgjøre om fenomenet vi studerer defineres som avhengig, uavhengig eller mellomliggende variabel. Av samme grunn vil vi med en politisk kulturtilnærming kunne fange opp flere av de faktorer som har spilt en faktisk rolle i den russiske demokratiutviklingen. Siden det politiske systemet er bygd opp av individer, vil individenes holdninger virke inn på det politiske systemet. Mye statsvitenskapelig litteratur lykkes ikke i å vise linken mellom individer eller grupper av individer og politiske strukturer. Denne linken kan synliggjøres i studier av politisk kultur. Denne oppgaven betrakter politisk kultur som uavhengig variabel, med den politiske utviklingen i Russland i perioden 2000-04 som avhengig variabel. Jeg tar høyde for at det finnes flere uavhengige variabler, men hovedfokus i denne oppgaven vil være på politisk kultur som forklaringsfaktor.

3.4 Arven fra fortiden

Historiske erfaringer og politiske tradisjoner er svært sentrale elementer for å forstå en nasjons politiske kultur. Det som skal måles i denne oppgaven er riktignok innbyggernes nåværende holdninger, men historiske faktorer er viktige for forståelsen av hvorfor disse holdningene er som de er og også hvordan politisk-kulturelle faktorer kan være utslagsgivende for videre politisk utvikling. Politisk kultur kan slik fremstilles som en serie av ”geologiske” sedimenter, der tidligere historiske hendelser og erfaringer utgjør en basis. Historiske elementer tilflyter de nye generasjonene ved overlevering av normer og ved en bevist bruk av historien i samfunnet. Nye elementene kommer til som et resultat av generell samfunnsutvikling og danner så nye avleiringer i den politiske kulturen (Devold 2000:7). Jeg skal se nærmere på slike historiske påvirkningsfaktorer i kapittel fem.

3.5 Politisk-kulturelle dimesjoner

Politisk kultur er et teoretisk begrep og oppfattes gjerne som relativt abstrakt. Når vi skal ta det i bruk i en konkret sammenheng, må begrepets innhold klargjøres for å sikre operasjonaliseringsvaliditeten, og for at datamaterialet fanger opp begrepets meningsinnhold. I det følgende skal jeg derfor konkretisere begrepets ulike aspekter.

Almond definerer politisk kultur som ”*mønsteret av orienteringer til politiske objekter som ethvert politisk system er grunnlagt i*” (1956:396). Disse orienteringene er innlært gjennom en sosialiseringssprosess som er en kontinuerlig tilstand man ikke kan bryte ut av så lenge man er i samhandling med andre mennesker og kan ha en kognitiv, affektiv og evaluativ komponent (Almond & Verba 1963:12). Det *kognitive* henspiller på generelle antagelser om det politiske systemet og rolleinnhaverne i systemet. Mennesket tolker hendelser og prosesser gjennom et mentalt kognitivt filter basert på tidligere erfaringer. Behovet for kognitiv konsistens gjør at man vil bestrebe seg på å tolke nye impulser på en slik måte at det passer inn i det allerede eksisterende kognisjonsmønsteret. I kulturstudier må man derfor ta høyde

for at mennesker i ulike samfunn forstår og forklarer sine omgivelser ulikt. Det som anses for å være sant og riktig i et sosialt system, behøver ikke være det i et annet. Den *affektive* komponenten består av følelser overfor det politiske systemet og hvordan dette fungerer, mens *evaluative* orienteringer oppstår som et resultat av systemets møte med individets verdistandarder, informasjon og følelser (Almond & Verba 1963:14).

På bakgrunn av disse tre orienteringene konstruerer Almond og Verba i *The Civic Culture* tre idealtyper av politiske kulturer. I *parochial political culture* (en begrenset eller provinsiell kultur) er individene fullstendig atskilt fra det politiske system. De deltar ikke i, og har ingen forventninger til systemet og føler heller ikke at de har noen innflytelse på systemet som ofte er bygget opp rundt en enkelt leder. I den andre idealtypen, *subject political culture* (en "undersått-kultur"), har borgerne visse forventninger om å motta goder fra det politiske systemet. Innbyggerne deltar imidlertid ikke i politikkutformingen eller føler de har noen innflytelse. Autoritære eller totalitære regimer kjennetegnes gjerne av en denne typen politisk kultur. Endelig har vi *participant political culture* (en deltakende politisk kultur) som er kjennetegnet av borgere som føler de har innflytelse og ser på seg selv som nødvendige brikker både i utformingen og implementeringen av politikk. Forfatterne viser at det i stabile demokratier har utviklet seg en *borgerkultur* som er en blanding av disse tre kulturtypene.

For å strukturere den videre diskusjonen benytter jeg Larry Diamonds (1999) kategorisering av sentrale politisk-kulturelle dimensjoner ved regimeutvikling. Disse er holdninger til autoritet, deltakelse, legitimitet og utvikling av sivil samfunn.

3.5.1 Holdninger til autoritet

Autoritet kan defineres som legitim makt (Korsnes 1991:26). I det vi kjenner som en demokratisk kultur er ikke holdningene til autoritet preget verken av fullstendig underkastelse eller fullstendig avvising. Borgerne ser på seg selv som ansvarlige og allikevel vaksomme. I en passiv politisk kultur aksepterer borgerne ordre ovenfra og

tar sammen med det lokale byråkratiet del i de tiltakene som det er besluttet at skal iverksettes (Inkeles 1961:95-198). Dette elementet i politisk kultur knyttes slik til aksept for myndighetens maktutøvelse, og i forbindelse med politisk utvikling blir det avgjørende å se på i hvilken grad borgerne er villige til å akseptere paternalistiske styreformer. Et viktig element i denne forbindelse er tillit til myndighetene, men det er også slik at avhengighet av regimet kan gi en følelse av sikkerhet for individene, noe som gjør at disse kan fraskrive seg ansvar (Devold 2000:28). Forholdet til autoriteter henger altså også sammen med synet på personlig ansvar, på hva som er statens ansvarsområde og med leveforhold generelt. Man kan for eksempel tenke seg at usikkerhet rundt det politiske systemet og dårlige levekår vil fremkalle et rop om den sterke leder. Opplevs politikken som effektiv, kan dette veie opp for manglende frihet i det politiske liv. Det kan også tenkes at muligheten til å fjerne ledere gjennom valgkanalen, gir en viss toleranse for den politikk som utøves. Massiv støtte til en sterk leder kan være problematisk i et svakt institusjonalisert demokrati.

Oscar W. Gabriel (1992) hevder at den mest fundamentale form for legitimering av autoritet kommer fra støtte til institusjonene i seg selv, uavhengig av resultater og ledes suksess. David Easton (1965) kaller dette *diffuse support*. Institusjonenes resultater vil imidlertid bidra til systemlegitimitet over tid (Barry 1970). I slike tilfeller vil legitimitet i større grad avhenge av forholdet mellom system-output og individenes forventninger. Dette kaller Easton (1965) *specific support*. Systemlegitimiteten blir en viktig målestokk på regimets stabilitet i Russland.

Holdninger til autoritet belyses ved tre hovedelementer: aksept for paternalisme, holdninger til delegerende demokrati og holdninger til politisk makt versus lovstyre. Med utgangspunkt i disse elementene skal jeg ved hjelp av meningsmålinger se på hvor i hvilken grad man kan forklare autoritære styringstendenser med folkets søken etter stabilitet gjennom en sentral autoritet. Indikatorer på de tre elementene er som følger:

Aksept for paternalisme: holdninger til utøvende makt, forventninger til presidenten, tilfredshet med presidentens arbeid, holdninger til systemets effektivitet.

Holdninger til delegerende demokrati: krav til medbestemmelse i den politiske prosessen og synet på effektive innflytelsesmuligheter.

Holdninger til lovstyre: behov for orden, verdsetting av individets frihet, støtte til demokratiske normer og tillit til de ulike statsinstitusjonene.

3.5.2 Holdninger til deltagelse

Langsiktig politisk stabilitet henger sammen med en følelse av tilhørighet og lojalitet til det politiske systemet og med tilfredshet med de beslutninger som blir fattet. Stabilitet er altså ikke utelukkende basert på systemets resultater. I et konsolidert demokrati forbindes gjerne regimestabilitet med systemets legitimitet, noe jeg kommer nærmere tilbake til under punkt 3.5.3. I bredere forstand kan man også tenke seg at en slik lojalitet og tilhørighet til regimet henger sammen med borgernes mulighet til å delta. Politisk deltagelse er deltagelse i aktiviteter som har til formål å øve innflytelse over de politiske myndigheters beslutninger (Østerud 1997:199). Jo mer en person får følelsen av å ha innflytelse, jo mer vil en være fornøyd med sin rolle som deltager, og jo mer vil en oppfatte de beslutningene som fattes som fordelaktige for en selv. Dette kan føre til mer tilfredshet i befolkningen, mer støtte til det politiske systemet og dermed en mer langvarig stabilitet. Dette er også demokratiets fordel at borgere som deltar i beslutninger i tillegg til å være mer fornøyd med selve beslutningen, også vil være ivrigere etter å implementere det som er vedtatt. Men en slik kombinasjon av høy deltagelse og høy systemkompetanse vil bare øke sjansene for et stabilt demokrati dersom den høye deltagelsen og systemkompetansen oppfattes slik av borgerne selv. Dersom innbyggerne ikke oppfatter systemets output som fordelaktig, er det vanskelig å se hvordan deltagelse kan ha en positiv effekt på systemstabiliteten. For en mer langsiktig stabilitet vil den mer diffuse følelsen av tilknytning, som er mindre knyttet til systemets prestasjoner, være av større betydning. Denne diffuse støtten vil ikke være uavhengig av systemets prestasjoner, men kan være en mer stabil form for tilfredshet (Almond og Verba 1963:191-192).

Dersom vanlige menn og kvinner skal delta i den politiske prosessen, må de ha en følelse av at det er trygt å gjøre det. Om så ikke er tilfelle, kan man si at det foreligger restriksjoner på politisk kommunikasjon, som igjen kan føre til politisk mistenksomhet. Dette oppstår gjerne i systemer som tidligere har vært totalitære og hvor politisk kommunikasjon var rigid kontrollert, og man risikerte sanksjoner ved å ytre upopulære standpunkter.

Almond og Verba definerer politisk innflytelse som i hvilken grad offentlige personer tillater en gruppe eller et individ innflytelse over en avgjørelse fordi de tror de vil risikere noe dersom de ikke gjør det. Risikoen kan for eksempel bestå i å miste jobben, bli kritisert eller miste stemmer (Almond & Verba 1963:79). Individets persepsjon av egne innflytelsesmuligheter er viktig da det er større sjanser for at det offentlige tar hensyn til denne borgeren enn en passiv borger som ikke fremmer noen krav. Selvtillit i forbindelse med sin politiske kompetanse er altså viktig. Dette kan gi seg utslag i engasjement i ulike saker og via ulike kanaler. Dersom beslutningstakerne tror at folket har innflytelse, vil de oppføre seg annerledes, og kanskje være mer ansvarlige (Almond & Verba 1963:136-41).

Deltagelsesmuligheter har blant annet forbindelse med medias frihet og autonomi. Om media oppfattes som en arena for politisk diskusjon, er dette et tegn på at samfunnet tillater en aktiv form for politisk deltakelse, noe som igjen vitner om trygghet i det politiske systemet. En kartlegging av i hvilken grad borgere benytter seg av media som kommunikasjonsform, vil sammen med en vurdering av den relative friheten være indikasjoner på medias rolle i samfunnet.

En borger har mange ulike tilknytninger; man kan ha familiebånd, yrkestilknytninger, regionale identifikasjoner, partisympatier og medlemskap i interesseorganisasjoner. At disse tilknytningene sjelden er kumulative kan frembringe moderasjon og gjør at den enkelte borger mentalt kombinerer interesser for å unngå konflikter. Dette hindrer i sin tur ekstreme posisjoneringer og politisk polarisering (Almond & Verba 1963:94). Sammen med partisystemets karakter og forholdet mellom partier, spiller også NGOers og det sivile samfunns relative uavhengighet fra myndighetene en

viktig rolle. I et demokratisk system er det en akseptabel risiko å være i opposisjon. Majoriteten er ansvarlig og opposisjonen er lojal. I et stabilt, liberalt demokrati er det altså essensielt med en åpen og moderat partiaktivitet (Almond og Verba 1963:79-81).

Samfunn med små deltakelsesmuligheter kan føre til at individet i stedet fokuserer på sine rettigheter og eventuelle forsøk på å holde myndighetene ansvarlige. I slike tilfeller kan vi si at individene i større grad blir sittende med *administrativ kompetanse*, til forskjell fra *borgerkompetanse*. Administrativ kompetanse er basert på i hvilken grad man føler at myndighetene er ansvarlig overfor deres henvendelser og hvilke forventninger man har til byråkratiet. De to typene kompetanse er forskjellige, men ikke uavhengig av hverandre. Trolig vil de også påvirke hverandre. Den politiske institusjonsutviklingen interagerer med individets holdninger til disse institusjonene (Almond & Verba 1963:169-76).

Kartleggingen av russernes holdninger til deltagelse baserer seg på følgende tre elementer: politisk kompetanse, synet på arenaer for deltagelse og aksept for deltagelse. Indikatorer på de tre elementene er som følger:

Politisk kompetanse: i hvilken grad ligger det til rette for at befolkningen kan gjøre seg opp velbegrunnede meninger?

Arenaer for deltagelse: Hvilke arenaer kan man delta på, og hvilke arenaer deltar russerne på? I hvilken grad finnes det reelle alternativer å velge mellom? Valgdeltagelse og deltagelse i partiaktivitet sorterer innunder dette.

Aksept for deltagelse: politisk selvtillit og troen på egne innflytelsesmuligheter.

3.5.3 Holdninger til legitimitet

Legitimitet omhandler den prosess eller det bånd som et sosialt system rettfærdiggjøres av gjennom sine medlemmer, og bakgrunnen for at de styrende gis rett til å styre. Borgernes tillit til de politiske institusjoner og disses funksjonalitet vil

være avgjørende for systemets stabilitet. Denne tilliten innebærer at folk tror på de grunnleggende strukturer og prosesser i det politiske systemet. Demokratiets dilemma består i at samtidig med at systemet garanterer for grunnleggende rettigheter, vil de samme rettighetene kunne rokke ved den generelle tilslutningen til systemets institusjoner. Eksempelvis er ytringsfrihet og retten til deltagelse grunnleggende rettigheter i et demokratisk system, men nettopp dette kan utfordre systemet.

Sosiologen Max Weber hevdet at alle sosiale systemer vil forsøke å skape seg et legitimitetsgrunnlag og at opprettholdelsen av legitimitet oppfattes som den mest effektive framgangsmåten om man vil opprettholde sosial orden og samhold i et sosialt system (Korsnes 1991:180). Med bakgrunn i hvilke motiver som ligger bak de styrtes underkastelse og lydighet, har Weber kategorisert ulike autoritetstyper. Innledningsvis skiller han mellom legal og tradisjonell autoritet. I tradisjonelle samfunn overløt man gjerne makten til andre av respekt for en ordnet *tradisjon*. Mer vanlig i dag er *legal autoritet*: “*based upon an impersonal bond to the generally defined and functional duty of office*” (Weber i Gerth & Mills 1977:299). I slike tilfeller er retten til å utøve autoritet ordnet etter rasjonelt etablerte normer, slik som avtaler, lover eller dekreter. *Karismatisk autoritet* bygger på individuelle, personlige egenskaper. Noen ledere har tilegnet seg en slags ”institusjonell aura”. Med dette menes at de aksepteres for sin karisma i like stor grad som for sine prestasjoner (Steen 2000:28). Autoritetsforhold bygges på hierarkiske strukturer som kan fremstå som legitime på bakgrunn av en av de tre nevnte autoritetstyper. Men autoritetsforholdet kan også godtas taust og ureflektert av de underordnede. Max Webers kategorisering av ledertyper viser altså at legitim makt kan oppstå fra flere kilder.

I *Polyarchy: participation and opposition* fra 1971 peker Robert Dahl på at demokratiet hviler på et maktforhold som oppfattes som legitimt eller rettmessig av massene. Men et regime er ikke nødvendigvis demokratisk selv om de styrendes makt oppfattes som legitim. Webers kategorier viser nettopp at legitimitet kan bunne i forhold som ikke kan knyttes til en demokratisk orden. For at autoritetsforholdet skal

være legitimt i et demokrati kreves legitimitet basert på legal autoritet ved at de styrende gis avgrenset makt gjennom allmenne og frie valg, for en gitt tidsperiode. Imidlertid avhenger myndighetens politiske handlingsrom av hvorvidt de har støtte basert på en eller flere av de andre autoritetstypene.

For å kartlegge systemets legitimitet skal jeg se på institusjonsbasert og personbasert legitimitet, uttrykt gjennom meningsmålinger. *Institusjonsbasert legitimitet* belyses av tillit til valgkanalen og holdninger til de demokratiske institusjonene. *Personbasert legitimitet* belyses ved folkets holdninger og tillit til presidenten.

3.5.4 Holdninger til sivilt samfunn

Det sivile samfunn har to funksjoner i et demokrati. For det første vil et velfungerende sivilt samfunn styrke et demokratisk system *horisontalt*, da sfæren bygger opp tillit og forhold mellom borgerne og utstyret dem med det Robert D. Putnam (1993) kaller sosial kapital. Deltagelse i frivillige organisasjoner utstyret individene med et strukturert sett av administrativ og politisk kompetanse, og gir medlemmene et bredere perspektiv og erfaring med sosial interaksjon (Almond & Verba 1963:245). Dernest styrker sivilt samfunn også demokratiet *vertikalt* ved at interesseaggregering skaper kommunikasjonskanaler til myndighetene. Disse blir igjen barrierer for maktovergrep fra myndighetens side, oppmuntrer til gjennomsiktighet i samfunnet og ansvarliggjør myndighetene i forhold til demokratiske normer og folkets vilje. Slik vil et stadig vokstomt sivilt samfunn kunne legge begrensninger på myndighetenes maktutøvelse samtidig som man får en økt legitimering av myndighetene (Diamond 1999:218-60). I denne sfæren av sivilt samfunn kan man snakke om tre nivå av autonom organisering. På nivå 1 finner vi de daglige, personlige aktiviteter som for eksempel vennsrelasjoner, hobbygrupper og idrett. På nivå to finner vi organisasjoner av ikke-politisk natur som er til for å hevde interesser, som for eksempel fagforeninger. Og endelig finner vi et tredje nivå med organisasjoner som har som mål å øve politisk innflytelse. Det er avgjørende for

deres funksjon at staten aksepterer deres legitimitet, det vil si at den må tolerere og akseptere at det sivile samfunn skal være i stand til å begrense staten (Gill 2000:42).

Det er i den private sfære at de fleste lever ut det meste av seg selv. Et system uten holdningsmessige og institusjonelle bånd mellom denne sfæren og myndighetene, mangler kanaler hvor behov, krav og preferanser fra borgerne kan tilflyte myndighetene. Slike kanaler forutsetter at myndighetene føler ansvar overfor gruppehenvendelser og at individene har troen på at slike henvendelser er av betydning og ikke risikofylt. I systemer med velutviklede kanaler for kommunikasjon mellom styrende og styrte vil det således være en større gjensidig avhengighet mellom de to nivåene, noe som igjen minsker sjansen for overgrep ovenfra og uro nedenfra. Eksistensen av samsvar i mellommenneskelige holdninger påvirker troen på ens makt til å forme grupper. Tendensen til å samarbeide for politisk innflytelse ser delvis ut til å være festet i sosiale verdier som legger vekt på samarbeidende atferd mellom individene. Generell sosial tillit kan altså omformes til politisk relevant tillit (Almond & Verba 1963:113).

I stabile demokratier er det en høyere utbredelse av slik sosial interaksjon utenfor primærsfærene. Man ser samfunnet som trygt og ansvarlig og har tillit til andre mennesker. Utbredelsen av uavhengige interessegrupper og vitalitet i organisasjonslivet kan dermed være en viktig målestokk på i hvilken grad man har kommunikasjon mellom myndigheter og borgere utover valgkanalen. Vi må også være åpne for at det finnes andre kanaler for slik kommunikasjon. Parlamentet eller partisystemet har ideelt sett en slik funksjon.

En politisk kulturs sett av normer og verdier påvirker hvordan vi organiserer vår levemåte, dvs. hva som oppfattes som rasjonelt i et samfunn og hvordan vi dermed organiserer våre sosiale relasjoner. Slike sosiale relasjoner vil igjen påvirke politisk handling fordi de setter rammer for vårt tanke- og handlingsmønster. Den politiske kulturen påvirkes samtidig av de valg man må ta i interaksjon med andre. Slike valg påvirkes av kontekst, tradisjon, historie, institusjonelle forhold og/eller politiske ledes stil og etiske koder.

Jeg skal kartlegge russernes holdninger til sivilt samfunn gjennom å se på persepsjon av *behovet* for sivilt samfunn, forståelsen av det sivile samfunns *funksjon* og holdninger til *deltagelse* i et sivilt samfunn.

3.6 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg sett på sentrale dimensjoner innenfor studiet av politisk kultur som kan tenkes å kaste lys over oppgavens problemstilling. Gjennom en avklaring av og diskusjon rundt begreper slik de tidligere er presentert av forskere innenfor politisk kulturtradisjonen har jeg kommet frem til en konkretisering og operasjonalisering av begrepet som danner utgangspunkt for datainnsamlingen. Listen er ikke uttømmende, og den videre diskusjonen åpner for empiriske funn utenfor de presenterte kategoriene. Jeg skal bruke operasjonaliseringen som er presentert ovenfor til å belyse hva som karakteriserer massenes politiske kultur i Russland. Som nevnt er det viktig å merke seg at Civic Culture-retningen studerer politisk kultur i antatt demokratiske land. Dette preger da også kategoriene og fremstillingen ovenfor, og får konsekvenser for struktureringen av diskusjonen i kapittel fem. Slik kan kategoriseringen også få betydning for analysens bredde og innhold. Hvordan disse forholdene påvirker oppgaven skal jeg komme tilbake til i min konklusjon.

4. Politisk utvikling i Russland 2000 - 04

A weak state is a threat to democracy in no less degree than a despotic power.

President Vladimir Putin³

4.1 Maktvertikalen

I forkant av presidentvalget 26. mars 2000 viste meningsmålinger at statsminister og fungerende president Vladimir Putin etter all sannsynlighet kom til å vinne valget. Dette ble også resultatet, til tross for at Putin ikke hadde lagt frem et klart politisk program. I en ”programerklæring” fra desember året før hadde han imidlertid lagt vekt på å tilpasse Russlands videre utvikling til landets tradisjoner for et sterkt statsstyre, eller mer konkret et ønske om en sterkere stat basert på den viktige rollen statsinstitusjonene hadde spilt i den russiske historien.⁴ Samtidig ble det fremhevet at det politiske styret måtte baseres på en demokratisk plattform. 68,7 prosent av velgerne avga stemme ved presidentvalget og Putin ble valgt i første valgomgang med 52,2 prosent av stemmene. Internasjonale valgobservatører mente valget i all hovedsak gikk riktig for seg,⁵ til tross for at Det europeiske mediainstituttet (EIM) rapporterte om svært skjev mediedekning i forkant av valget.⁶

På det tidspunktet Putin ble valgt til president, hadde det lenge eksistert en utbredt misnøye med statens manglende kontroll over regionene. Flere regioner hadde vedtatt

³ I møte med russiske NGO'er, juni 2001. Tilgjengelig på http://www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3996/is_200204/ai_n9066945, hentet ut 04.10.05.

⁴ *Vstuplenije na zasedanii sovjeta bezopasnosti*. Tilgjengelig på http://president.kremlin.ru/appears/1999/12/31/0000_59568.shtml, hentet ut 04.10.05.

⁵ *International election observers issue preliminary statement on Russian Presidential Election*. Tilgjengelig på <http://www.osce.org/item/4535.html>, hentet ut 04.10.05.

⁶ *The final report on monitoring the media coverage of the presidential election in Russia in March 2000*. Tilgjengelig fra <http://www.eim.org/MaDP.html>, hentet ut 04.10.05.

lover som var i strid med den føderale lovgivingen og enkelte av republikkene hadde endog vedtatt konstitusjoner som var i strid med den føderale konstitusjonen. Betydelige føderale inntekter ble også forsinket på grunn av regionale ledere.⁷ Jeltsin hadde forsøkt å løse slike problemer ved å innføre presidentrepresentanter i hvert av de 89 føderasjonssubjektene, men disse hadde ofte i for stor grad blitt avhengige av de lokale makthavere til at de fungerte som noe kontrollorgan.

Putin sitt politiske reformprogram skulle tjene til å styrke maktvertikalen, det vil si den føderale kontrollen over regionene og utøvende makt på alle nivåer.⁸ Med et presidentdekret ble Russland nå delt inn i sju superregioner, såkalte føderale kretser, som skulle ledes av presidentutpekte representanter, og som dermed erstattet presidentrepresentantene. I en parallell kampanje skulle de 89 føderasjonssubjektene bringe sitt lovverk i samsvar med de føderale lovene. Reformene innebar også at guvernørene mistet sine plasser i Føderasjonsrådet og dermed indirekte sin parlamentariske immunitet, og at presidenten fikk mulighet til å avsette dem dersom de brøt føderal lov. Med disse reformene etablerte Putin en omfattende kontroll over den utøvende makt i hele føderasjonen. Prinsippet om folkelig kontroll på regionalt nivå ble betydelig svekket og sentralmaktens stilling betraktelig styrket på bekostning av de regionale lederne.

4.2 Forholdet mellom lovgivende og utøvende makt

Forholdet mellom president og parlament hadde under Jeltsin vært preget av kaos og maktkamp. 1993-grunnloven plasserte i praksis presidenten over resten av det politiske systemet og gjorde slutt på situasjonen hvor presidenten og Det øverste sovjet representerte to konkurrerende maktstrukturer. Statsdumaens innflytelse ble så begrenset at presidenten kunne føre sin politikk mer eller mindre uavhengig av

⁷ *Nezavisimaja gazeta*, 3. august 2000, s. 3.

⁸ Se for eksempel *Vstuplenoje slovo prezidenta Rossijskoj Federatsii, predsedatelja gossovjeta Rossijskoj Federatsii*, tilgjengelig på www.president.kremlin.ru/text/appears/2000/11/5443.shtml.

parlamentets støtte ved å styre gjennom dekret. Statsdumaen var fremdeles dominert av opposisjonene, mens overhuset, Føderasjonsrådet, i all hovedsak stilte seg bak presidentens politikk.

Valgresultatet i desember 1999 representerte et klimaskifte. For første gang fikk man et sterkt presidentparti i Dumaen, noe som gav større mulighet for et konstruktivt samarbeid mellom president og Duma. Tilslutningen til de tidligere omtalte reformene vitnet om det nye samarbeidsklimaet. Den presidentvennlige blokken i parlamentet ble ytterligere styrket i oktober 2001, da partiene Enhet og Fedrelandet–Hele Russland, som hadde vært hovedmotstandere i valgkampen i 1999, vedtok å slå seg sammen til partiet Det forente Russland. Det nye partiet fremstod som et rent støtteparti for Vladimir Putin og dets politiske program var å støtte presidentens arbeid.⁹ Sammen med en gruppe formelt uavhengige kandidater dannet Det forente Russland et pro-president flertall i Statsdumaen.

Med en endret parlamentssammensetning og et forbedret samarbeidsklima lå forholdene til rette for gjennomføring av en rekke lovendringer som lenge hadde ligget i Statsdumaen uten å bli vedtatt. I juli 2000 vedtok for eksempel Dumaen omfattende endringer i skattesystemet. Formålet med denne reformen var å skape en mer åpen økonomi, få flere til å betale skatt, samt å øke investeringene i realøkonomien. Et annet eksempel er reformen om omsetting av jord som nå ble vedtatt. Private ble gitt rett til å eie og selge grunn, og eiendom kunne dermed også brukes som pant for lån. Håpet var at den nye loven ville styrke innenlandsøkonomien ved at russerne kunne ta opp lån med pant i eiendom, samt at den ville stimulere til nye utenlandsinvesteringer, og russerne

Den nye Statsdumaen vedtok også lovendringer som var ment å ytterligere styrke styringseffektiviteten. I mai 2001 ble det vedtatt en ny valglov som tok sikte på å redusere antall partier. Med den nye loven måtte man være registrert som politisk

⁹ Se partiets program og mål på: <http://www.edinros.ru/news.html?rid=3066>.

parti for å kunne stille til valg i alt fra lokale til føderale valg. Dette reduserte velgerinitiativet og virksomme valgblokker ute i regionene, selv om enkeltpersoner fremdeles kunne stille til valg i enkeltmannskretsene.¹⁰ Partiregistreringen stilte krav til medlemsorganisasjon i minst halvparten av de 89 føderasjonssubjektene, minst 100 medlemmer i hver region og 10 000 medlemmer på landsbasis. Loven åpnet også for at Justisdepartementet ble gitt anledning til å kontrollere om partienes partiprogrammer var i overensstemmelse med nasjonale lover, og om ikke så var tilfelle, suspendere dem.

Endringer i det politiske klimaet og den politiske sammensetningen har endret parlamentets rolle, fra å være i opposisjon til presidentmakten, til å bli Putins støtteapparat. 1993-grunnloven sikrer Russlands sterke presidentmakt, og begrenser parlamentets mulighet til å legge beskrankninger på presidentens politikk. At samarbeidsklimaet mellom de to statsorganene nå er forbedret, styrker imidlertid presidentens styringsmuligheter ytterligere.

4.3 Oppgjøret med oligarkene

I prosessen med å styrke den utøvende makt ble det også tatt et oppgjør med en rekke forretningsaktører som i Jeltsin-perioden hadde skaffet seg betydelig kontroll over ulike politiske strukturer (McFaul 2004:183-86). 13. juni 2000 ble oligarken Vladimir Gusinskij innkalt til forhør og deretter fengslet.¹¹ Offisielt ble Gusinskij beskyldt for å ha svindlet den russiske stat for 10 millioner dollar i forbindelse med oppkjøp av et firma i St. Petersburg i 1996. Men Gusinskij var også grunnlegger av og hovedeier i medieimperiet Medie-Most som omfattet den uavhengige fjernsynskanalen NTV, avisen Segodnja, radiostasjonen Ekko-Moskva og ukemagasinet Itogi. NTV var i en

¹⁰ Halvparten av representantene til Statsdumaen velges ved proporsjonale listevalg, mens den andre halvparten velges ved flertallsvalg i enmannskretser.

¹¹ Oligarki betyr fåmannsvelde. I Russland brukes betegnelsen oligark om forretningsfolk som skaffet seg både gigantiske formuer og stor politisk innflytelse etter at Sovjetunionen gikk i oppløsning i 1991.

vanskelig økonomisk situasjon, og dermed sårbar for inn gripen fra Kreml. I 2001 ble Gusinskij igjen truet med søksmål. Han flyktet fra landet og Kreml fikk innsatt ny ledelse i Media-Most. Gazprom tok over aksjemajoriteten i selskapet og et helt nytt team tok over NTV og Itogi, mens avisen Segodnija ble lagt ned. Mange av journalistene gikk til TV-6, men også denne kanalen ble etter hvert stengt av retten. En annen oligark, Boris Berezovskij, eier av 49 prosent av aksjene i TV-kanalen ORT, ble høsten 2000 tvunget i eksil i Storbritannia som en følge av hans kritikk av Putins reformer og fortsatt krig i Tsjetsjenia. Formelt ble Berezovskij siktet for underslag og tvunget til å selge sine aksjer til staten. Felles for både Berezovskij og Gusinskij var at de begge hadde benyttet sin kontroll over riksdekkende medier til å kritisere Putins politikk.

Den mest profilerte konflikten mellom Kreml og oligarkene er likevel Khodorkovskij-saken. 25. oktober 2003 ble lederen for oljeselskapet Yukos, Mikhail Khodorkovskij, arrestert og siktet for skatteunndragelse og svindel på over en milliard dollar. Myndighetene beslagla 40 prosent av aksjene i Yukos som sikkerhet for de økonomiske forhold Khodorkovskij eventuelt måtte bli dømt for. Khodorkovskij hadde ikke bare utfordret Kremles innflytelse over energisektoren, han hadde også gitt store pengebidrag til partiene Jabloko og Unionen av høyrekrefter og hadde politiske ambisjoner på egne vegne. Kort tid etter arrestasjonen trakk Khodorkovskij seg som leder for Yukos. Alle disse tre sakene illustrerer at maktbalansen mellom staten og oligarkene i denne perioden har endret seg i statens favør.

4.4 Putin fester grepet

Etter hvert ble det også gjort forsøk på å utvide presidentmaktens kontroll over det sivile samfunn. Presidentadministrasjonen inviterte i november 2001 til konferansen "Sivilt Forum" for å etablere en dialog mellom sivile organisasjoner og myndighetene. Generelt hadde NGOene opplevd en økende trakassering fra politiet, FSB og skattemyndighetene. Dette inkluderte vanskeligheter med å få registrert

organisasjoner, arrestasjoner og søksmål rettet mot aktivister. Også lovverket ble brukt som verktøy for å kontrollere organisasjonslivet. For eksempel ble det vedtatt at organisasjoner som ikke var registrert før 30. juni 1999 måtte registreres på nytt, og denne komplekse registreringsprosessen ble styrt av Justisdepartementet som kunne nekte nyregistrering. Finansiell støtte fra utlandet ble skattelagt med 35,9 prosent (McFaul 2004:161). Alt dette var metoder som ble brukt for å skaffe seg kontroll over det sivile samfunn, slik at også denne delen av det russiske samfunnet skulle fremstå som en støttespiller for presidentens politikk.

Ved Dumavalget 7. desember 2003 kom begge de to liberale partiene, Jabloko og Unionen av høyrekrefter, under sperregrensen på 5 prosent ved listevalget og fikk dermed bare henholdsvis 3 og 4 representanter innvalgt gjennom enmannskretsene i Dumaen. Kommunistpartiet fikk halvert sin oppslutning til 12,6 prosent. Presidentens støtteparti, Det forente Russland, ble valgets store vinner med 37,6 prosent av stemmene ved listevalget. Etter konstituering av Dumaen var flere uavhengige representanter gått over til partiet, slik at partiets parlamentsgruppe til slutt utgjorde over 300 representanter og dermed fikk alle komitéledervervene, flertallet i presidentskapet og et antall stemmer som gjorde at partiet på egenhånd kunne få vedtatt grunnlovsendringer.

I forkant av presidentvalget 2004 ble regjeringen Kasianov avskjediget. Kasianov ble regnet for å være den siste fra kretsen rundt Jeltsin i Putins indre krets og man antok at han hadde forbindelser til flere av oligarkene. I forbindelse med Yukos-saken hadde for eksempel Kasianov uttalt seg kritisk om arrestasjonen av Khodorkovskij. Kasianov ble erstattet av Mikhail Fradkov. Samtidig ble det vedtatt å reformere det russiske byråkratiet og som et ledd i denne prosessen ble regjeringen slanket fra 30 til 16 medlemmer.

Ved presidentvalget i mars 2004 vant Putin igjen en overlegen seier med 71,2 prosent av stemmene i første valgomgang. Valgobservatører fra EU og OSSE kalte valget

fritt, men ikke rettferdig, grunnet svært skjev mediedekning i forkant av valget.¹² Valgdeltakelsen var på 64,3 prosent. De sterkeste utfordrerne, slik som kommunistpartiets leder, unnlot denne gangen å stille ettersom utfallet allerede var gitt. Putin var sikret fire nye år som Russlands president, et mandat som nå innebar kontroll over svært mange sider av det russiske samfunnet.

¹² OSSEs pressemelding i forbindelse med presidentvalget i 2004. Tilgjengelig på <http://www.osce.org/item/8144.html>, hentet ut 23.08.05.

5. Politisk kultur i Russland

A people that has been accustomed to live under a prince preserves its liberties with difficulty, if by accident it has become free.

Niccolo Machiavelli¹³

I dette kapittelet skal jeg se på forhold ved dagens russiske politiske kultur som kan settes i sammenheng med utviklingen av det russiske politiske systemet, slik det er skissert i det foregående kapittelet. Først skal jeg imidlertid ta et tilbakeblikk for å se på enkelte historiske faktorer som har påvirket det russiske samfunnet slik vi ser det i dag. Forståelsen av dagens russiske politiske kultur forutsetter kjennskap til historiske erfaringer og politiske tradisjoner, da disse ofte spiller en sentral rolle i en gitt nasjons politiske kultur. I kapittelets hoveddel skal jeg ta for meg sentrale dimensjoner ved russisk politisk kultur, slik den har avtegnet seg under Putins første presidentperiode, og diskutere hvordan politisk kultur har virket inn på den politiske utviklingen i denne perioden. Kapittelet er basert på empiri i form av kvantitative data hentet inn fra russiske meningsmålingsinstitutter, avisartikler, presidentens taler og kvalitativt historisk-fortolkende sekundærlitteratur.

5.1 Arven fra fortiden

Historiske faktorer preger et folks mentale forestillinger om politiske regimer og politisk styring. Historiens betydning henger sammen med menneskets behov for kognitiv konsistens, det vil si menneskets tilbøyelighet til å plassere nye inntrykk og opplevelser inn i et allerede eksisterende kognitivt mønster. Jeg skal nå presentere sentrale faktorer som har avsatt spor med ulik betydning i den russiske politiske kultur. Den russiske historien inneholder både elementer av autoritær og liberal karakter, og det er disse to motsetningene som danner utgangspunkt for

¹³ Machiavelli 1975:160.

fremstillingen. Disse danner det man kan kalle en historisk dypstruktur, de er elementer av varig karakter som fortsatt preger den russiske politiske kulturen (Devold 2000:33).

5.1.1 Den før-revolusjonære perioden

En viktig del av de autoritære tradisjonene stammer fra mongolenes invasjon tidlig på 1200-tallet. Under mongolstyret fikk det tidligere perifere Moskva etter hvert en dominerende stilling blant de russiske fyrstedømmene; Moskvariket ble sentral skatteinnkrever under mongolene og lederen for den russisk-ortodokse kirken fikk sete i Moskva. Mongolene brakte med seg et prinsipp som påvirket befolkningens holdninger til autoriteter gjennom at man fikk en sentralisert politisk autoritet og sterk fokus på opprettholdelse av lov og orden. Det ble i langt mindre grad tatt hensyn til befolkningen og deres behov (Pipes 1974:75). Da storfyrsten av Moskva, Ivan den store, i 1480 sørget for Moskvas uavhengighet fra mongolene, ble det sentralistiske prinsipp bevart. Statsmakten ble konsentrert rundt en eneveltig tsar. Mangel på naturlige grenser og kontinuerlig ekspansjon førte til at det var nødvendig med sterk kontroll. Bondebefolkningen ble kontrollert gjennom livegenskapet og godseierne var knyttet til tsaren først gjennom et system for utdeling av jord og senere gjennom obligatorisk statstjeneste (Egge 1993:13-23). Til sammen la disse faktorene grunnlaget for eneveldet i Russland.

Den russisk-ortodokse kirken har også spilt en rolle for utviklingen av autoritær russisk politisk kultur. Det har blitt hevdet at kirken har tilført den russiske nasjonalkarakter en dogmatisk virkelighetsoppfatning og i mange tilfeller manglende forståelse for relativisme og differensiering (Berdajev 1979:18-19). Slike tilbøyeligheter gir seg utslag i en søken etter absolutte sannheter og en fortolkning av vestlige ideer tilpasset russiske forhold, noe som igjen kan danne utgangspunktet for mangel på politisk toleranse. I Berdajevs forskningstradisjon kom man til å regne det russiske riket som "bysantisk", med "bysantiske" tradisjoner som for eksempel sterke patron-klient forhold. Slike forhold utvikles gjerne i systemer hvor mye makt er

samlet hos en autoritet som utøver en splitt og hersk-teknikk for å opprettholde sin makt. Tilgang til denne autoriteten vil dermed kunne gi stor innflytelse på politiske beslutninger. Slik har man i russisk politikk gjerne sett lojalitet til person snarere enn til politikk, og en mangel på tilknytning til upersonlig styre og deltagelse gjennom institusjonaliserte representasjonskanaler (Devold 2000:35).

Selv om det er vanlig å peke på de autoritære trekkene, finnes det også eksempler på liberale tradisjoner i den russiske historien. Siden 1100-tallet har man periodevis hatt ulike representative forsamlinger som i ulik grad har påvirket det autoritære styresettet og åpnet opp for folkelig deltagelse. Vest i Russland og særlig i Novgorod-fyrstedømmet hadde tidlige folkeforsamlinger, *vetsjene*, en viktig rolle i samfunnet. Disse forsamlingene hadde regulert forholdet til fyrsten ved å begrense maktforholdet på områder som skattelegging, militærtjeneste og jordfordeling. *Zemstvoene* som ble opprettet i 1863, representerte et mer omfattende lokalt selvstyre, noe som etter hvert også førte til et større press fra befolkningen om mer politisk makt. Med Oktobermanifestet fra 1905 måtte tsaren gi etter for krav om innføringen av en grunnlov, og Russland ble dermed et konstitusjonelt monarki. Nasjonalforsamlingen, Dumaen, møttes første gang i 1906 og var basert på en relativt bred stemmerett. Dumaen hadde vide fullmakter, selv om styringsmyndigheten fremdeles lå hos tsaren. Det er rimelig å tenke seg at disse representative organer har hatt en viss modererende virkning på det absolutte eneveldet, særlig mot slutten av tsarveldet.

5.1.2 Kommunistperioden

Den politiske utviklingen fra 1905 og utover i retning av et mer konstitusjonelt styresett ble avbrutt av revolusjonen og bolsjevikenes maktovertagelse i 1917. Gjennom revolusjon, borgerkrig og politiske utrensninger ble befolkningen igjen passivert og atomisert. I tillegg førte kommunistpartiets dominans og prinsippet om demokratisk sentralisme med seg en diskreditering av partipolitikk generelt, mangel på sivilt samfunn og dermed også i stor grad mangel på normer for deltagelse og offentlig ansvar eller forpliktelse. I stedet for å representere folkets interesser i

perioden mellom to valg, ble kommunistpartiet et verktøy for å kontrollere folket, atomisere samfunnet og ved hjelp av partimonopol og fraksjonsforbud hindre folkelig deltakelse i politikken. Politisk makt ble oppfattet som udelelig. Disse faktorene har videreført og avsatt nye autoritære trekk i den russiske politiske kulturen.

I hele kommunistperioden, og særlig tiden under Stalin, ble utviklingen av et sivilisert samfunn hindret. Terror ble brukt for fullstendig å fjerne rommet mellom stat og individ. I tillegg til kommunistpartiet ble det opprettet statskontrollerte "sivile organisasjoner" for å kontrollere befolkningen og russerne lærte slik bare å stole på personer innenfor deres private nettverk (Keenan 1986:116). Persondyrkingen av de to første kommunistiske lederne var betydelig. Siden ingen form for opposisjon ble tolerert, fikk man heller ikke utviklet kultur for toleranse og kompromiss som gjerne følger av partiets samarbeide i parlament og eventuelt i regjeringskontorene. Alt i alt preges denne perioden av mangel på liberale elementer og nedbygging av sivilisert samfunn, og representerer slik et fravær av liberale elementer i samfunnet.

5.1.3 Overgangen til demokrati

I overgangsperioden mellom 1985 og 1991 ble sovjetsamfunnet gradvis åpnet opp. Gorbatsjov påbegynte en omfattende omstrukturering. Reformene ble kjent under slagordene *glasnost* og *perestrojka*. Åpenhetspolitikken, *glasnost*, var et viktig skritt i retning av økt rom for meningsutveksling og diskusjon. Det ble etter hvert mulig å diskutere politikk og samfunn uten å frykte for represalier, noe som var en forutsetning for Gorbatsjovs planer for å omstrukturere økonomi og politikk. Det ble etter hvert opprettet mer demokratiske institusjoner og stimulert til en mer åpen samfunnsdebatt. Et nytt parlament, Folkekongressen og Det øverste sovjet ble opprettet i 1988. To år valgte Gorbatsjov å overføre utøvende politisk makt fra generalsekretærstillingen i kommunistpartiet til et nyopprettet presidentembete. Fra Gorbatsjovs side ble innføringen av et sterkt presidentembete rettferdiggjort med behovet for effektivitet i forhold til gjennomføring av økonomiske reformer, forebygging av etniske konflikter og orden i samfunnet. Også fremveksten av en

rekke uformelle bevegelser var et uttrykk for demokratiseringen i denne perioden og i oktober 1990 ble det vedtatt en lov om offentlige organisasjoner som la det juridiske grunnlaget for et flerpartisystem i Sovjetunionen (Egge 1993:270-72).

Selv om man hadde ambisjoner om et system av *checks and balances*, var den faktiske makt delen mellom de nye organene fortsatt dårlig utviklet. Imidlertid var ikke staten lengre fullstendig immun mot organisert sosialt press. Et generasjonsskifte i denne perioden påvirket også den politiske kulturen. De yngre generasjonene var i større grad misfornøyde med den sosiale og politiske situasjonen og positive til en politisk oppmykning. En økning i utdanningsnivået og en generell sosial utvikling førte også til en økt støtte til politiske og sosiale reformer som etter hvert resulterte i Sovjetunionens fall.

Etter sovjetstatens sammenbrudd fikk Jeltsin i 1991 mandat til å reformere og regulere forholdet mellom utøvende og lovgivende makt i det nye Russland. Jeltsin prioriterte imidlertid økonomien og polariseringen mellom president og parlament fikk etter hvert betydelige konsekvenser for de økonomiske reformene, og etter hvert også for den politiske stabiliteten. Den sterke stillingen presidenten fikk i den nye konstitusjonen fra 1993 kan derfor ses på som et resultat av behovet for en sterk og effektiv utøvende makt, i dette tilfellet synliggjort i Jeltsins kamp mot de gamle sovjetelitene (McFaul 2004:87). I følge grunnloven fra 1993 er presidenten statsoverhode og garantist for konstitusjonen i Den russiske føderasjonen. Gjennom sin rett til å utpeke statsminister (og også andre ministre) har presidenten også makt over regjeringen. Den nye grunnloven ga også presidenten rett til å ta initiativ til nye lover og til å utstede dekreter. Presidentembetet fikk også hovedansvaret for utformingen utenriks- og sikkerhetspolitikk. Presidenten ble også gitt rett til å opprette tilleggsorgan til hjelp i arbeidet med å utføre sin konstitusjonelle plikt. Presidentadministrasjonen er et eksempel på et slikt organ (McFaul 2004:92-93).

Denne overgangsperioden var viktig for utviklingen av en demokratisk politisk kultur, særlig ved den nye åpenheten i samfunnet og muligheten til å diskutere samfunn og politikk. Samtidig ble denne utviklingen også begrenset, blant annet av

den skjeve fordelingen av makt i konstitusjonen. Grunnloven er heller ikke støttet av et sivilt samfunn som anser den som en bindende kontrakt mellom partene. Utviklingen av et slikt bånd mellom stat og samfunn tar tid, og i perioden etter Sovjetunionens fall var ikke det russiske samfunnets økonomi og sosiale sfære i stand til å gi tilstrekkelig uavhengighet for utviklingen av en demokratisk politisk kultur (McFaul 2004:207).

Vi ser at den russiske historien både inneholder autoritære og liberale elementer, og at disse har manifestert seg på ulikt vis i den politiske kulturen. Det er en gjennomgående tendens at styringen har foregått gjennom en sentral politisk autoritet, og gjennom denne har det vært satt fokus på å opprettholde orden. Dette vises igjen med den sterke stillingen presidentembetet fikk i 1993-grunnloven. Samtidig har russerne periodevis blitt gjort kjent med mer liberale strømninger og ordninger der folket har hatt en viss innflytelse gjennom folkevalgte forsamlinger, som for eksempel zemstvoene. Kommunistperioden bidro likevel til en diskreditering av partipolitikk generelt, ansvarsfraskrivelse for samfunnsstyring og manglende sivilt samfunn. Perioden fra kommunistenes fall og frem til 2000 har i stor grad vært en liberaliserende periode, der borgerne i større grad ble oppfordret til å ta del i både informasjonsflyt og samfunnsniv. Med dette som utgangspunkt skal jeg nå videre ta for meg den russiske politiske kultur slik den har avtegnet seg i perioden 2000-04.

5.2 Politisk-kulturelle dimensjoner

Politisk kultur rommer en kombinasjon av tradisjon og moderne elementer, av fortid og nåtid. De historiske faktorene som er nevnt ovenfor er en del av det miljøet man i Russland blir sosialisert inn i. Endring av slike kognisjonsmønstre tar svært lang tid, gjerne flere generasjoner (Almond & Verba 1963:268). Den historiske arven spiller således inn i den følgende diskusjonen. Samtidig inneholder politisk kultur også følelser, forventninger og evalueringer som følge av nye erfaringer et folk har hatt.

5.2.1 Holdninger til autoritet

I teorien om politisk kultur fokuseres det på borgernes todelte rolle i forhold til politiske autoriteter. I ethvert system må borgerne være så *passive* at det gis rom for de valgte myndigheter til å styre og utøve en effektiv politikk. Systemet skal kunne tilpasse seg nye situasjoner og være i stand til å møte indre og ytre utfordringer, og myndighetene må derfor ha rom til å kunne initiere og gjennomføre effektiv politikk. Til dette kreves lederskap og organisering, men også mekanismer for ansvarliggjøring og tillit. Samtidig forventes det i et demokrati at borgerne også er *aktive*, at de er oppmerksomme og kontrollerer at myndighetene styrer til folkets beste og innenfor de rammer som er gitt dem. Dersom de går utover disse rammene, kan folket gripe inn gjennom de innflytelseskanaler de har tilgjengelig. I et demokrati kan politikere eksempelvis straffes ved kritisk omtale i media og risikere å miste sine stillinger ved neste valg. Russernes forståelse av en slik todelt borgerrolle har derfor betydning for forholdet mellom stat og samfunn og dermed også for politisk utvikling av regimet. Som tidligere nevnt skal jeg ta for meg russernes holdninger til autoritet ved å se på følgende tre faktorer: *aksept for paternalisme, holdninger til delegerende demokrati* og synet på *politisk makt versus lovstyre*.

Aksept for paternalisme: Russernes holdninger til autoriteter henger sammen med usikkerhet rundt styringsprinsippet i det politiske systemet. Den russiske historien har ført til en utbredt aksept for det vi kan kalle *paternalistiske styreformer*, der presidenten skal sørge for ro og orden i samfunnet og der borgerne i liten grad bekymrer seg for embetets utstrakte myndigheter. En paternalistisk styreform opererer med en overordnet ”formynder” som på grunn av sin erfaring og klokskap vet bedre enn sine undersåtter hva som er best for dem. En aksept for dette prinsippet vil i et demokratisk system naturlig nok føre til en viss pasifisering av befolkningen. Aksepten for paternalisme vil til en viss grad avhenge av hvilke forventinger man har til formynderen, eller presidenten, og i hvilken grad vedkommende lever opp til løftet om å styre til det beste for folket.

Om vi ser på hvilke forventinger russerne har hatt til president Putin ser vi at russerne først og fremst forventer at han skal gjenopprette Russlands status som stormakt og sørge for en styrking av lov og orden i samfunnet. Disse forventningene har vært stort sett de samme gjennom hele perioden.¹⁴

Høy aksept for paternalisme vitner også om at affektive komponenter har stor betydning for befolkningens forhold til autoriteter, og opprettholdelsen av dette autoritetsforholdet avhenger dermed også av at slike affektive eller følelsesmessige faktorer vedlikeholdes. President Putin har spilt på et følelsesmessig aspekt ovenfor den russiske befolkningen, noe rasjonelt sett kunne styrke lojaliteten og tilhørigheten til systemet. Putin har også hentet frem igjen gamle nasjonalsymboler fra tsartiden og kommunistperioden. Den gamle sovjet hymnen har i ny språkdrakt blitt nasjonalsang og sammen med den tohodede ørnen som riksvåpen er det røde kommunistflagget hentet inn igjen som militærflagg. Dette kan sees som et forsøk på å styrke nasjonalfølelsen og appellere til flere grupper i befolkningen. Putins autoritet som politiker understrekes gang på gang og tilliten til ham er blitt mer personifisert.¹⁵ Slike holdninger danner grunnlaget for en videre tilslutning til et paternalistisk prinsipp.

Holdninger til delegerende demokrati: Russerne er altså ikke først og fremst interessert i hvor *mye* makt presidenten har, men hvordan han bruker den, at han bruker sin makt for å gjøre hverdagen bedre for folk flest. Det avgjørende fokus blir dermed hvor effektiv den politiske og økonomiske styringen oppfattes å være; altså om systemet leverer det som forventes (Eckstein 1998:141). Meningsmålingene viser at det russiske folket er svært fornøyd med hva Putin utrettet og to tredjedeler av befolkningen var optimistiske på Russlands vegne. Kun 14 prosent mente at Putin etter fire år ikke har oppnådd noe. Putins første presidentperiode har da også ført til

¹⁴ *Sotsialno-polititsjeskaja situatsija v nojabre 2004*, tilgjengelig på <http://www.levada.ru/press/2004120202.print.html>, hentet ut 04.10.05.

¹⁵ *Doverie V.Putinu kak politiku*, tilgjengelig på <http://www.levada.ru/press/2004101203.print.html>, hentet ut 04.10.05

en merkbar økonomisk vekst. Produksjonen var i perioden fra 2000 til 2004 økte med 30 prosent og det private forbruket økte enda mer. I oktober 2003 var realinntekten økt med 32 prosent og arbeidsledigheten var på linje med EU-landene (7,2 prosent). Folk fikk stort sett utbetalt sine lønninger og pensjoner når de skulle, og befolkningen fikk det merkbart bedre.¹⁶ Presidentens politikk, med styrking av maktvertikalen, har skapt en klarere maktstruktur og dermed også større ansvar i Kreml. Den politiske utviklingen fører dermed også til en tydeligere ansvarliggjøring for de resultatene som foreligger. Dersom dette ansvaret blir tatt på alvor er det en positiv utvikling som skiller seg fra tidligere tider da regimene opp igjennom den russiske historien i liten grad har hatt noen ansvarsfølelse ovenfor befolkningen. På den andre siden utvikles det politiske systemet i retning av et stadig mer persondrevet regime.

Høy valgdeltakelse og resultater fra meningsmålinger viser at russere flest ønsker å gå til valgurnene, og at de er tilfredse med å selv kunne velge sin president. Dette er et viktig karaktertrekk ved den politiske kulturen i Russland som blant annet viser at økonomiske forklaringer ikke er tilstrekkelig for å forklare oppslutningen om regimet. Dersom man baserer forklaringen av russernes tilslutning til regimet utelukkende på folks økte levestandard, får man problemer med å forklare den høye valgdeltagelsen i Russland. I tilfeller hvor regimet leverer resultater som fører til økt levestandard for folk flest, ser man ofte at valgdeltagelsen synker. Dette er imidlertid ikke tilfelle i Russland, noe som vitner om en genuin tilslutning til presidenten og hans politikk som ikke er fullstendig avhengig av hva systemet leverer.

Utover dette er det imidlertid svært få som stiller krav til medbestemmelse i den demokratiske prosessen. I en meningsmåling fra 2000 sier 66,4 prosent at den vanlige man på gata ikke spille noen rolle i den politiske prosessen, men at dette er forbeholdt politikerne. Kun 23,8 prosent mener at folkelig deltagelse i det politiske systemet er viktig (McFaul 2004:276). Når det gjelder på hvilken måte man best kan influere, sier

¹⁶ Se

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/RUSSIANFEDERATIONEXTN/0,,menuPK:305605~pagePK:141159~piPK:141110~theSitePK:305600,00.html>

22,2 prosent at det viktigste er å delta i valg og folkeavstemninger. (Hele 53,4 prosent mener det ikke finnes effektive måter å influere myndighetene på.) I forhold til deltagelse mellom valg, som for eksempel å delta i demonstrasjoner, streiker, politiske partier eller frivillige organisasjoner ligger andelen som mener dette er effektivt mellom 2 og 5 prosent (McFaul 2004:281). Dette vitner om en tilnærming til autoriteter som i stor grad speiler i stor grad bildet av det Guillermo O'Donnel (1994) kaller *delegative democracy*. En slik demokratiform har kanaler som gjør myndighetene avhengige av folket, i all hovedsak valgkanalen, men utover dette gis presidenten vide fullmakter. Det er også naturlig at presidenten hever seg over parti- og organisasjonspolitikken slik Putin har gjort for på denne måten å fremstå som "hele folkets president". Dette systemet er mindre liberalt enn det representative demokratiet i den forstand at befolkningen i liten grad er involvert i den politiske prosessen i perioden mellom valgene.

Holdninger til lovstyre versus politisk makt: Den sterke presidentmakten har også blitt et alternativ til den lovstyrte staten (McFaul 2004:204). Lovenes rang foran statsmakt ble i sovjettiden undergravd på bakgrunn av marxist-leninistisk teori:

Ideen om at loven, forstått enten som en overordnet norm for forpliktelse, en abstrakt og omfattende form for rettferdighet eller som en naturrett, som regulerer staten og de politiske autoriteter, og som skal binde og begrense disse, er ved dens natur, klassesdiktatur i forkledning (Gulijev 1971: 418).

I liberaliseringsperioden under Gorbatsjov fikk imidlertid konseptet om en lovstyrt stat innpass i det russiske samfunnet. Prinsippet om maktfordeling ble innført under Jeltsin. Men ideen om lovstyre i Russland lider fremdeles under myndighetenes manglende ansvarsfølelse overfor folket (McFaul 2004:212). Frykten for kaos er en velkjent faktor som er veldokumentert av russiske og vestlige forskere (Brown 1989:19-20). I den undersøkte perioden er det økonomisk kaos man frykter mest. Forhold knyttet til økonomi og generelle levekår, som prisvekst, frykt for nedgang i økonomien og økende arbeidsledighet sammen med en økning i kriminaliteten, oppfattes som Russlands største problem. Botemidlene mener de finnes i effektiv politisk styring, bedre skattepolitikk og tiltak for å redusere korrupsjonen blant

politikere (Alexander 2000:74). Akkurat disse tre faktorene var mangelvare i store deler av de siste årene av Jeltsins styre og bringer derfor naturlig frem et ønske om orden. Russernes frykt for kaos kan også gi seg utslag i lav toleranse for politisk uenighet og konflikt. Det er sannsynlig at folket i mangel av en juridisk orden, representert av lovstyre, etterspør en annen form for orden. Russernes behov for orden kan best tilfredstilles med et *hierarkisk* system, ikke et demokratisk. Til grunn for dette ligger også at en lovstyrt stat bygger på en tro på individets frihet, en filosofi som vi har sett har svake historiske bånd i Russland. Meningsmålinger fra oktober 2003 viser at andelen som setter individets friheter høyt (ytringsfrihet, informasjonstilgang, trosfrihet) ligger mellom 8 og 15 prosent. Til forskjell fra for eksempel rett til fri utdanning, medisinsk hjelp, pensjon og sykelønn som ligger på 66 prosent.¹⁷

Samtidig er selve strukturen i det politiske systemet, det konstitusjonelle systemet med den sterke presidentmakten, av en slik art at det er bedre tilpasset et persondrevet regime enn et selvregulerende system. Et selvregulerende system må være basert på en ansvarsfølelse og kan slik gi grobunn for lovstyre. Det er altså også faktorer ved den politiske strukturen i Russland, som hindrer en slik utvikling (McFaul 2004:210). Folks tillit til rettssystemet er heller ikke høy. I en meningsmåling foretatt i mars 2001 er andelen som sier de har full tillit til domstolene 13 prosent, mens andelen som uttrykker slik tillit til presidenten er på 52 prosent. I 2004 er disse tallene henholdsvis 14 og 62 prosent.¹⁸

Rettsstaten er utvilsomt forbedret under Putin. Utprøvingen av jurysystem i hele den russiske føderasjonen er et skritt i retning en tilslutning til lovstyre. Men det er et stykke igjen til en dypreform av det juridiske systemet. En slik reform vil også kreve endringer i det jeg tidligere har omtalt som individets politiske kompetanse.

¹⁷ *Kakije prava tsjeloveka naboljee vazjny?*, tilgjengelig på <http://www.levada.ru/press/2003102803.html>, hentet ut 04.10.05.

¹⁸ *Doverije rossijan institutam vlasti i obsjestva*, tilgjengelig på <http://www.levada.ru/press/2004032302.print.html>, hentet ut 04.10.05.

Individets politiske kompetanse kan deles inn i administrativ kompetanse og borgerkompetanse. *Administrativ kompetanse* kjennetegnes av at individet gjør forsøk på å følge med, er klar over sine rettigheter og forsøker å holde myndighetene ansvarlige. Administrativ kompetanse regnes å være et forstadium til *borgerkompetansen*, en kompetanse individet først kan sies å ha når de har ressurser og mulighet til å influere aktivt på myndighetenes politikk (Almond & Verba 1963:168). Det russiske folket omgis altså av store mentale og faktiske barrierer for engasjement i det politiske liv. Dette gjør at regimet i dag er relativt stabilt. Viktige uløste saker kan imidlertid gjøre systemet mindre stabilt.

Vi ser altså at tilslutning til en paternalistisk styreform bidrar til å pasifisere massene. Dette samsvarer godt med holdningene til *delegative democracy* som ikke krever folkelig deltagelse utover deltagelse i valg. Tilslutningen til presidentmakten fremfor en prinsipiell tilslutning til lovstyre har gjort det mulig for myndighetene å bruke lovverket selektivt, slik som for eksempel i den tidligere omtalte Yukos-saken. Dette igjen har blitt et redskap i prosessen som har økt statsapparatets makt over samfunnet.

5.2.2 Holdninger til deltagelse

Deltagelse i et politisk system bygger på flere politisk-kulturelle forutsetninger. For det første må borgerne ha en politisk kompetanse, det vil si velbegrunnede *meninger* om hvordan politikk skal utformes. Dette forutsetter igjen at forholdene ligger til rette for at man skal kunne gjøre seg opp en mening. Dette innebærer for eksempel en viss informasjonsflyt og diskusjon i samfunnet om hvordan politikken fungerer. For det andre må det være *arenaer å delta på* og *reelle alternativer* å velge mellom, noe som betyr at man må ha flere enn en kandidat eller ett parti å stemme på, men også at de ulike alternativene må ha erklærte partiprogrammer som gjør det mulig å skille dem fra hverandre. Endelig må det selvfølgelig ligge en *aksept fordeltagelse og dermed også for politisk konkurranse og konflikt*, og for at det finnes en opposisjon. Den politiske atmosfære må altså være slik at man aksepterer andre standpunkter (Almond

& Verba 1963:85). Jeg skal her ta for meg russernes deltagelse i valg og partiliv. Deltagelse i sivil samfunn behandles for seg under punkt 5.2.4.

Politisk kompetanse: Frie og uavhengige massemedia er av stor betydning for meningsdannelsen og informasjonsflyten i et samfunn og for kommunikasjonen mellom et lands borgere og mellom folk og myndigheter. Informasjonsfrihet vil knytte borgere sammen gjennom meningsutveksling og slik skape muligheter for interesseartikulering og -aggregering. Media spiller altså en viktig rolle for befolkningens muligheter til å gjøre seg opp en mening om ulike politiske alternativer.

Da media ble privatisert i Russland tidlig på 1990-tallet, var det de nye eierne som skulle komme til å influere mediernes profil. Disse brukte mediene til å konsolidere sine økonomiske fordeler (McFaul 2004:184). Med Putin ved makten ble kontroll med media imidlertid en viktig brikke for å styrke den vertikale maktstrukturen. Arbeidet med å begrense mediefriheten ble satt i verk allerede med innføringen av en doktrine om informasjonssikkerhet i 2000, et dokument som skulle begrense kritikken mot Putins politikk under henvisning til nasjonens sikkerhet.¹⁹ Staten har etter hvert skaffet seg kontroll over de store TV-kanalene, som er den viktigste informasjonskilden i Russland.²⁰ Dette gjelder den statseide kanalen RTR, og en indirekte kontroll over de store riksdekkende kanalene NTV og ORT. I et demokrati har media et ansvar for å gi borgerne informasjon slik at disse kan delta i den politiske prosessen gjennom presentasjon av et bredt tilfang av informasjon som belyser saker fra ulike sider (Becker 2004:145). Dette forutsetter pluralisme i media. Riktignok fantes det i 2004 fortsatt flere lokale TV-stasjoner, radiokanaler og aviser som publiserte mer stoff som var kritisk til myndighetene. Den enkelte borger har også mulighet til å oppsøke ekstern og uavhengig informasjon. Denne pluralismen

¹⁹ The Moscow Times, 14.09.00

²⁰ 80% oppgav i 2000 at de så regelmessig på riksdekkende fjernsyn, mens 19% oppgav at de regelmessig leste riksdekkende aviser (White, S. 2002).

var imidlertid av begrenset art. Særlig gjaldt dette på områder som har stor betydning for staten, for eksempel i forbindelse med nasjonal sikkerhet eller valg. Mediedekningen i forkant av de føderale valgene var svært skjev i Putins første presidentperiode. TV-tiden ble i stor grad fordelt til fordel for Det forente Russland ved Dumavalgt i 2003 og Vladimir Putin ved presidentvalget i 2004. Både Putin og Det forente Russland unnlot å stille i debattprogrammer i forkant av disse valgene.²¹

Ulike metoder ble tatt i bruk for å kontrollere media. Man har både benyttet direkte administrativ tvang og man har forsøkt å influere indirekte ved å stille krav til det redaksjonelle innholdet som gjenytelse for pressestøtte (McFaul 2004:191). De russiske myndigheter kontrollerer med andre ord ikke mediesektoren gjennom bruk av direkte sensur, men ved å benytte økonomiske pressmidler, lovreguleringer som begrenser medias handlefrihet og også ved å utøve press mot journalister og redaktører, noe som i sin tur gir seg utslag i selvsensur (Becker 2004:149). Dermed har media, særlig de største aktørene, mistet sin rolle som en arena hvor grupper kan forsvare sine økonomiske og politiske interesser. Media i Russland fremstår i liten grad som talerør for befolkningen, men viser seg stadig mer betydningsfull som en viktig del av et statlig propagandaapparat og blir slik brukt til å styrke den vertikale maktstrukturen (McFaul 2004:190-94). Informasjonskontroll som redskap for å kontrollere og styre befolkningen har røtter lang tilbake, og var særlig utbredt i kommunistperioden da media spilte en sentral rolle for å opprettholde den kommunistiske ideologien. Man har således en tradisjon for at medias rolle er å fylle funksjonen som myndighetenes propagandaapparat. Manglende opponering mot dette kan derfor skyldes en annen oppfatning av medias rolle i samfunnet. Russland har lange tradisjoner for at informasjonskontroll brukes som et redskap for å skape oppslutning om myndighetenes politikk. I den russiske befolkningen er det delte meninger om den økte kontrollen med media. 46 prosent mente i oktober 2004 at de

²¹ Se Medialogia: <http://www.medialogia.com/services/medialogia-analytics/>

russiske myndighetene på ingen måte krenker ytringsfriheten eller hindrer uavhengige media, 38 prosent mente det motsatte.²²

Arenaer for politisk deltagelse: Når det gjelder muligheten til å velge mellom reelle politiske alternativer må vi se nærmere på det russiske partisystemet og deltagelse i partipolitikk og ved valg. Som vi har sett har man i perioden hatt generelt høy valgdeltakelse i føderale valg i Russland. I mars 2000 deltok nærmere 90 millioner russere i valget på ny president. 56 prosent stemte ved Dumavalget i desember 2003 og 64,4 prosent ved presidentvalget i mars 2004 (Marsh 2004:188). Men i den vanlige russers dagligliv spiller de politiske partiene ingen viktig rolle. Kun 0,7 prosent av befolkningen er medlem av et politisk parti (til sammenligning ligger denne prosentandelen i Norge mellom 10 og 20 prosent²³), og av disse er under halvparten aktive i partiarbeidet. Etter at det politiske partisystemet hadde en oppsving på 1990-tallet, mistet det i stadig større grad sin funksjon som kommunikasjonskanal mellom folk og myndigheter.

Flerpartisystemet er nytt for russerne, og det har vært vanskelig å orientere seg i det enorme antall partier som har floret. I juli 2001 var det registrert 199 partier. Det er vanskelig å skille partienes profiler fra hverandre (Fedorov 2004:43). Russlands største parti, Det forente Russland, bygger offisielt på fire prinsipper: frihet, forsvar av rettssamfunnet, rettferdighet og konsensus. Partiet har erklært at det skal arbeide for å konsolidere det russiske samfunnet, bekjempe alle former for radikalisme, støtte en ”sosialt ansvarlig markedsøkonomi” og en sterk regjering ledet av president Putin.²⁴ En meningsmåling foretatt i mars 2004 viser at hele 60 prosent av de spurte mener partiet Det forente Russland vant valget fordi det støttet Putin. 16 prosent mente valgseieren kom som en følge av skjev mediedekning og skjevhet i bruken av

²² *Rossijane o svobode slova*, tilgjengelig på <http://www.levada.ru/press/2004102802.print.html>, hentet ut 04.10.05.

²³ Statistisk sentralbyrå: Medlemskap og aktivitet i politiske partier. Tilgjengelig på http://www.ssb.no/emner/00/02/sa64/tab/tab-2004-08-12-3_19.html, hentet ut 04.10.05.

²⁴ Se partiets program og mål på: <http://www.edinros.ru/news.html?rid=3066>.

administrative ressurser (presidentkandidatene Khakamada og Glaziev opplevde begge å bli nektet tilgang til valgkamplokaler, selv om disse var avtalt på forhånd), mens bare 12 prosent mener det skyldes at partiet hadde det beste partiprogrammet.²⁵ Det er altså ingen bevissthet rundt at valget ikke nødvendigvis er et rettferdig og fritt valg mellom likestilte partier, og dette fremkaller derfor heller ingen ytterligere misnøye.

Kommunistpartiet lider av store interne stridigheter og de to mer liberale partiene, Jabloko og Unionen av høyrekrefter, har problemer med å profilere seg. Endringen i valgloven som kom i mai 2001, hadde som formål å redusere det store antall partier som hadde eksistert i Russland. Selv om også dette må kunne ses som et ledd i Putins strategi om å øke sentralmaktens innflytelse over regionene, gjorde denne endringen utvilsomt systemet mer oversiktlig. Etter århundrer med kontroll ovenfra er russerne fremdeles skeptiske til et mer pluralistisk samfunn.

Aksept for deltagelse: Utover deltagelse i føderale valg har altså ikke Putin-perioden ført til folkelig engasjement og mobilisering på det politiske plan. Som vi har sett kan dette bunne i manglende rom for politisk diskusjon i det offentlige rom og problemer med at partisystemets manglende funksjon med å gi borgerne ulike alternativer å velge mellom. Fra et polarisert partisystem på 1990-tallet har man nå fått et stort sentrumparti som søker å appellere til stadig flere grupper av velgere. At alle velgerne samler seg i et parti er også et uttrykk for en stor tilslutning til dette maktpartiet, og et tegn på at partisystemet ikke fungerer som et uttrykk for ulike interesser.

Den lave deltagelsen i det politiske liv (med unntak av valgdeltagelsen) henger også trolig sammen med at det er få russere som ser på de demokratiske institusjonene som egnede for å kommunisere sine behov til myndighetene. Man er snarere overbevist om at de styrende i liten grad har noen interesse i den vanlige mann. Tall fra 2004

²⁵ *Otsenki djeistvij V. Putina za 4 goda pravlenija*, tilgjengelig på <http://www.levada.ru/press/2004032201.print.html>, hentet ut 04.10.05.

viser at kun 24 prosent ser muligheten av å delta i et folkelig initiativ for å fremme økonomiske krav, og 29 prosent er av den oppfattelse at heller ikke en streik vil kunne føre til ønskede resultater.²⁶ Troen på at man selv har innflytelsesmuligheter er altså lav.

Folket har heller ikke vist noen bekymring for det manglende lokaldemokratiet i Russland,²⁷ til tross for at tross at hele 46 prosent mener det er de lokale myndigheter som har størst betydning for deres livssituasjon.²⁸ Dette er en indikator på et kulturelt betinget fenomen som Almond og Verba plasserer inn i en *subject-participant culture*, en kulturell blandingsform av to av de ulike idealtypene (subject og participant) av politisk kultur som ofte finnes i overgangen fra et autoritært til et mer demokratisk system. Subject-participant culture kjennetegnes ved at en del av befolkningen har begynt å orientere seg fra passiv aksept av sin rolle som deltager i samfunnet, samtidig som store deler fremdeles har beholdt lojaliteten til mer autoritære strukturer. Om denne politiske kulturtypen blir den dominerende over lengre tid, kan dette resultere i at regimet oppretter et skall av demokratiske institusjoner for at kultur og struktur igjen skal harmonere. I tilfeller hvor det er en større grad av passivitet i befolkningen og denne i større grad inntar en understøtt-rolle (*subject political culture*), kan befolkningen også lettere bli påvirket av regimet (1989:24-26).

Russland mangler et politisk folkelig engasjement. Dette kans skyldes fraværet av forventninger om at folket kan influere på myndighetenes politikk i perioden mellom to valg. Michael McFaul peker på den divergens det er mellom det russiske folks mål og deres vilje til å ta de nødvendige handlinger for å gjøre noe med dem (2004:288), noe som igjen kan ha sammenheng med det Almond og Verba (1963) beskriver som

²⁶ *Sotsialno-polititsjeskaja situatsija v nojabre 2004*, tilgjengelig på <http://www.levada.ru/press/2004120202.print.html>, hentet ut 04.10.05.

²⁷ *Sotsialno-polititsjeskaja situatsija v nojabre 2004*, tilgjengelig på <http://www.levada.ru/press/2004120202.print.html>, hentet ut 04.10.05.

²⁸ *Mnenija i otsenki zjiteljejj Rossii v oktjabrje 2004*, tilgjengelig <http://www.levada.ru/press/2004110301.print.html>, hentet ut 04.10.05.

politisk selvtillit - borgerens persepsjon av egne innflytelsesmuligheter er avgjørende for i hvilken grad denne borgeren vil delta i den politiske prosessen. Lav politisk selvtillit er en politisk kulturell faktor som regimet i stor grad har lyktes med å forsterke gjennom å gjøre forholdene vanskeligere for offentlig samfunnsdebatt.

Den russiske historien kan gi oss ytterligere en forklaringsfaktor på manglende politisk aktivitet i befolkningen. Som Jurij Levada peker på i sin artikkel *Civic Culture* fra 1996, har politisk deltakelse i Russland i århundrer vært ensbetydende med tvungen deltagelse til støtte for myndighetene. Kommunistpartiet og organiserte grupperinger i samfunnet ble i sovjettiden snarere brukt til å kontrollere folket og til å hindre enhver opposisjon. Også i tiden etter Sovjetunionens fall ble det i liten grad oppmuntret til bred deltagelse og initiativ. De postkommunistiske reformene var i stedet basert på kontroll ovenfra. Almond og Verba knytter mangel på toleranse for politisk diskusjon og konflikt til utviklingen av *politisk mistenksomhet* (1963:81). Slik mistenksomhet oppstår gjerne i kulturer som tidligere har vært kontrollert av totalitære regimer og der politisk kommunikasjon var rigid kontrollert og forbundet med sanksjoner.

Manglende deltakelse i det politiske liv har konsekvenser for befolkningens borgerkompetanse, som i politisk kulturteori blir holdt frem som en forutsetning for det liberale deltagerdemokratiet. Den resentraliseringen av makt som vi har sett i Putins første presidentperiode reduserer innbyggernes mulighet til å utvikle sine evner til informasjonsinnhenting, meningsutveksling og interesseaggregering. Selv om politisk deltagelse ikke har lange tradisjoner i det russiske samfunnet, kan vi se en tendens til at forholdene i enda mindre grad er lagt til rette for dette under Putin enn hva det var på 1990-tallet. Viktigheten av generell oppslutning om en sterk maktvertikal for å legge til rette for økonomisk utvikling og velstandsøkning i Russland er presidentens argument for å legge begrensninger på de frie media og organisasjonslivet. Slik situasjonen har utviklet seg tjener disse elementene myndighetene, og både media og organisasjonslivet har bidratt til Putins arbeid med å styrke sentralmakten i hans første presidentperiode. Kanaler som i et demokratisk

system er ment å fungere som folkets talerør i forhold til myndighetene; media, partisystemet og parlamentet, er av russiske myndigheter blitt benyttet til ytterligere å konsolidere den sterke sentralmakten.

Den manglende informasjonsflyten i samfunnet har betydning for massenes politiske kompetanse i form av at det er vanskelig å gjøre seg opp velbegrunnede meninger om det politiske systemet og hvordan dette fungerer. Dette henger også sammen med politisk selvtillit og troen på borgerens innflytelse. Liten tillit til partisystemet og liten deltagelse i partiliv fører også til manglende deltagelse i det russiske samfunnet.

5.2.3 Holdninger til legitimitet

Politisk støtte kan gjøre formell makt legitim. Et stabilt regime krever et visst nivå av slik støtte til de sosiale og politiske institusjonene og lederne av disse, og særlig er et demokratisk system avhengig av legitimitet i befolkningen (Steen 2000:25). Det demokratiske prinsipp bygger på en enighet om at folket overlater makten til en elite som skal styre til alles fordel. I det følgende skal jeg ta for meg *institusjonsbasert* og *personbasert* legitimitet i Russland i perioden 2000-04. Disse to formene for legitimitet legger ulike rammer for myndighetenes maktutøvelse. Tillit til myndighetene og til det politiske systemet generelt kan bidra til legitimeringen av et system eller en politikk. Tillit blir således en forutsetning for at myndighetene skal kunne utøve en effektiv politikk og for implementeringen av de vedtak som fattes. Manglende tillit i befolkningen kan sammen med tilstrekkelige resurser og mobilisering få betydning for regimestabiliteten. På den annen siden vil ukritisk tillit føre til manglende maktbegrensninger for de styrende myndigheter.

Det er derfor viktig at selve styreformen oppfattes som rettmessig og fordelaktig blant flertallet. Masser og eliter må være enige om spillets regler selv om de kan være uenige om konkrete politiske saker eller strategier. I et velfungerende demokrati vil man således kunne løse store samfunnsmessige utfordringer innenfor det politiske systemets rammer, uten at dette vil rokke ved selve styringsprinsippet. Som nevnt tidligere er det like nødvendig at det utvikles kritiske holdninger til de politiske

institusjonene. Massene har også et ansvar for at institusjonene opererer etter intensjonen og gir tilbakemelding til den styrende elite gjennom valg og andre innflytelseskanaler.

Institusjonsbasert legitimitet: Valgene spiller også en viktig rolle med å legitimere myndighetene i Russland fordi de regelmessig gir folket tilbake en slags tro på egen politiske kompetanse og innflytelse. En slik bekreftelse av egne innflytelsesmuligheter bidrar også til ro og stabilitet, da dette kan demme opp for misnøye. Dermed er det også viktig at valgene fremstår som reelle, med konkurrerende kandidater. Blir valgene i for stor grad et ritual, kan denne effekten forsvinne. Alt annet likt blir systemlegitimiteten og dermed også den politiske stabiliteten påvirket av troen på mulighet til innflytelse. Som nevnt antas det å være en forbindelse mellom deltagelse og tilfredshet med det politiske system. (Almond & Verba 1963:204). Demokratiet kan være langt mer ineffektivt enn mer autoritære styrer da det er basert på kompromiss og flertallsvedtak, med folkelig deltakelse i saker der interessegrupper engasjerer seg. Dette trekket ved et demokratisk styresett passer dårlig sammen med den vektleggingen av orden vi finner både i den russiske historien og som vi har sett uttrykt i de presenterte meningsmålingene, og er et tydelig eksempel på sammenhengen mellom et systems struktur og kultur. Problemet med Jeltsin-regimet og de reformene som da ble iverksatt var at det i stedet for økt produksjon førte til korrupsjon og annen konkurranse om innflytelse. Samspillet mellom manglende legitimitet, driftsproblemer i næringslivet og en manipulerbar stat førte etter hvert til stadig mer vilkårlighet både i økonomien og i det politiske systemet. Putins fokus synes å være at etableringen av en markedsøkonomi krever en sterk stat og et effektivt byråkrati som kan regulere og koordinere markedsøkonomien, et omfattende lovverk og uavhengige domstoler for å håndheve kontrakter og garantere eiendomsrett. Dette gjenspeiler også i stor grad massenes holdninger til de øvrige statsorganene. I mars 2004 er andelen som gir uttrykk for høy

tillit som følger: statsdumaen: 9 prosent, regjeringen: 12 prosent, domstolene: 14 prosent.²⁹

De fleste russere oppgir at de etterstreber demokratiske verdier, men historien viser at de samtidig har en høy toleransegrense for udemokratiske fenomen som for eksempel lovløshet i byråkratiet, overtredelser av menneskerettigheter og begrenset informasjonstilgang (McFaul 2004:291). Dette kan være et resultat av den uvanlige veien Russland tok mot demokratiet på begynnelsen av 1990-tallet. Overgangen til et pluralistisk samfunn i Russland ble ikke understøttet av en verdireform. Myndighetene ville først og fremst ha institusjonene på plass, og var langt mindre opptatt av hvordan de ville fungere. For folket var det i hovedsak ønsket om en forbedret levestandard som drev endringene frem og som resulterte i skuffelse når reformene heller førte til en senkning av velferdsnivået. Dette har igjen fått betydning for russernes vektlegging av de ulike innholdskomponentene i begrepet demokrati, som synes å vektlegge andre komponenter enn hva man tradisjonelt har gjort i Vesten. En undersøkelse gjort ved Carnegie-instituttet i 1999 viser at selve begrepsinnholdet i stor grad stemmer overens med slik vi oppfatter det i Vesten, men at rangeringen av innholdselementene er noe ulik. Russerne legger vekt på likhet for loven, pressefrihet, uavhengige domstoler, frie valg og ytringsfrihet. Verdier som personlig frihet, demokratiske mekanismer på alle nivåer, lokalt selvstyre og rett til å streike er imidlertid lavere rangert.³⁰

Personbasert legitimitet: Folkets tillit til den russiske presidenten har vært svært høy i hele perioden. Dette viser både meningsmålingene, den høye oppslutningen om maktpartiet Det forente Russland ved dumavalget i desember 2003, og gjenvalget av Putin som president i mars 2004. OSSE konkluderte med at presidentvalget *”overall did not adequately reflect principles necessary for a healthy democratic election*

²⁹ *Doverije rossijan institutam vlasti i obsjestva*, tilgjengelig på <http://www.levada.ru/press/2004032302.print.html>, hentet ut 04.10.05.

³⁰ ”Hva er demokrati?”, M. McFaul og A. Ryabov, Carnegieinstituttet 1999 og ”Persepsjon av det russiske demokratiet”, V Pethukov, Carnegieinstituttet 2001.

process” og at *”vibrant political discourse and meaningful pluralism were lacking”*.³¹ Blant befolkningen var det likevel en utbredt oppfatning at Putin ville ha vunnet valget også om mediedekningen i forkant hadde vært jevnere fordelt, og de to siste presidentvalgene i Russland må kunne sies å gi et riktig bilde av hva den russiske befolkningen ønsker. En undersøkelse fra mars 2004 viser at 74 prosent av befolkningen er fornøyd med gjennomføringen av valget. 87 prosent gav uttrykk for at man fritt kan gi uttrykk for sine meninger og føler heller ingen press med hensyn til hvordan man skal stemme.³² Putin hadde imidlertid fordel av å være fungerende president. Mange hadde en følelse av at det *”var bare én kandidat”*,³³ noe som ble forsterket av dumavalget i desember året før. Richard Sakwa argumenterer for at gjenvalget av Putin som president var en konsekvens av at russerne forstod at Putin var det beste alternativet på den tiden, hovedsakelig fordi han representerer den nødvendige stabilitet som trengs for gjennomføring av sosiale og økonomiske reformer.³⁴ En annen forklaring på den massive støtten til president Putin kan være at folk ser politiske prosesser som legitime dersom de oppfatter at aktørene bak tiltakene er moralske aktører som har til hensikt å tjene befolkningen (Herman Diligenskij 2001:282). Putin styrer også med klare visjoner for å gjenreise Russland som stormakt i internasjonal sammenheng. Det legges stor vekt på å fremstille han som en solid mann og president som har KGB-bakgrunn og fokus på lov og orden. Som vi har sett, er pressen blitt et viktig redskap i denne sammenheng. Vi ser paralleller til det Weber karakteriserer som karismatisk autoritet, hvor lederens legitimitet er knyttet opp til dennes person, snarere enn den funksjonen han har som valgt statsoverhode (Weber i Gerth & Mills 1977:299-301).

³¹ Steve Gutterman, *”Russia Election Said Not to Be Democratic”*, JRL mars 2004.

³² Se for eksempel Martin Walker, *”Return of the Red Tsar”*, JRL mars 2004

³³ *”A short history of Russian Elections’ Short Life”*, Aleksander Lukin, Moscow Times 17. mars 2004

³⁴ Richard Sakwa, JRL 16. mars 2004

Putins popularitet er oppsiktsvekkende høy om man sammenligner med situasjonen for statsledere i andre demokratiske land. Denne høye tilliten er en indikator på politisk-kulturelle holdninger som setter begrensninger for en demokratisk utvikling. I et demokrati baseres *ikke* systemets opprettholdelse på tillit til spesielle personer eller de konkrete resultater systemet produserer, men snarere er knyttet opp til de demokratiske spilleregler og enigheten om at disse er viktigere enn det jeg har omtalt som systemets out-put. Dermed er også utvikling av kritiske holdninger en akseptabel risiko, noe som ikke synes å være tilfelle i Russland. Høy legitimitet er ikke i seg selv noe egnet mål for å se på i hvilken grad et regime er demokratisk eller ikke. Mer autoritære regimer påberoper seg gjerne en dobbel legitimering ved å henvise til en høyere legitimitet (enn valg) som følger med det oppdrag det er å styre et land på et folks vegne.

Også fordi økonomiske spørsmål viser seg viktigere enn politiske spørsmål, har den politiske utviklingen i perioden 2000-04 forløpt uten store protester fra folket. Tilliten til president Putin og til systemet generelt vil trolig forbli høy så lenge politikken fører med seg en forbedring av folks levestandard. Den nærmest ukritiske tilliten til Putin og de delvis positive holdningene til resentraliseringen, vitner om at legitimitetselementet i den russiske politiske kulturen ikke vil kunne utgjøre noen drivkraft i en liberaldemokratisk retning.

5.2.4 Holdninger til sivilt samfunn

Det sivile samfunn er atskilt fra stat og marked og utgjør en sfære mellom det private og offentlige. Sivilt samfunn kan bestå av grupper, foreninger og organisasjoner som i et demokratisk samfunn eksisterer mellom, og uavhengig av, privatsfæren og staten. Dawisha og Parot (1994) beskriver det sivile samfunn som et tett nettverk av ikke-statlige organisasjoner og grupper som etablerer seg for å sikre ulike sosiale og økonomiske interesser, og som samtidig forhindrer at staten får kontroll over disse aktivitetene. Eksempler på dette er uavhengig presse, fri opposisjon, ulike trossamfunn, arbeidstakerorganisasjoner, universiteter og politiske partier.

Den betydelige styrkingen av statsapparatet vi har sett i Russland har ført til at maktbalansen er skjøvet i statens retning og at det sivile samfunns rolle synes å være minkende. Statens viktigste verktøy i denne prosessen har vært selektiv bruk av loven; der krav til nyregistrering, skattelegging og en usikker atmosfære gjør det vanskelig å drive organisasjonsvirksomhet (McFaul 2004:163). Det sivile samfunns rolle opp gjennom den russiske historien har da heller ikke vært særlig fremtredende. Tidligere i dette kapittelet har vi sett at dagens russiske samfunn i stor grad bygger på en udemokratisk arv. Sovjetstyret etterlot lite man kunne bygge på. Proletarteorien predikerte slutten på alle klassekonflikter og i dette paradigmet fantes ikke et sterkt sivilt samfunn (McFaul 2004:12). Senere har måten det politiske system i Russland ble konstruert på ført til begrensninger på ulike samfunnsgruppers mulighet til å bli hørt, og i stor grad også fungert på en måte som har motarbeidet slike muligheter.

Å opprette reelle sivile organisasjoner er under Putin blitt en krevende affære. Den vanligste måten å hindre sivil aktivitet er at Justisdepartementet avslår søknader om nyregistrering. Selve prosessen med nyregistrering er kompleks. For å bli registrert kreves at man har kontorlokaler i minst 46 av de 89 føderasjonsobjektene (McFaul 2004:161). Dette gir myndigheten mange grunner for å avslå registreringsøknader, og de synes å ha sett seg ut organisasjoner som kan bli problematiske for myndighetene. Samtidig kontrollerer de også organisasjonslivet ved selektiv bruk av lovverket og nye regler som kontrollerer og skattelegger finansiell støtte fra utlandet. Man har også sett en økende kontroll og trakassering av sivile organisasjoner av politiet, FSB og skattemyndigheter (McFaul 2004:161). The Glasnost Public Foundation hevder at nærmere halvparten av NGOene i Russland er fjernet som en følge av manglende registrering.³⁵ Flere organisasjoner, for eksempel The Glasnost Public Foundation og Memorial, rapporterte at ved forsøk på å nyregistrere organisasjonen fikk de instruksjoner om å fjerne formuleringer som ”beskyttelse av

³⁵ Glasnost Public Foundation: *Russian Authorities Force Organizations to Become Underground*. Tilgjengelig på www.glasnostonline.org/eng_projects/registration.html, hentet ut 23.08.05.

borgernes rettigheter” i organisasjonens mål, under henvisning til at beskyttelse av borgernes rettigheter er et statsanliggende.³⁶

Følelse av behov for sivilt samfunn: Sivile organisasjoner har derfor oppnådd lite konkret under Putin. Ser man på antallet demonstranter som deltar i politiske markeringer, er det mye som tilsier at det russiske samfunnet ikke er rede til å mobilisere for politiske saker (McFaul 2004:167-68). Dette forsterkes også av inntrykket fra meningsmålinger som vitner om utbredt likegyldighet knyttet til denne formen for deltagelse i Russland. I Russland var det i 2004 kun 33 prosent som sa seg enig i påstanden om at landet trenger offentlige bevegelser og partier i opposisjon til presidenten. Dette tallet var betydelig høyere i 2000, da andelen var 47 prosent. Denne utviklingen har skjedd parallelt med at slike gruppers innflytelse har falt betraktelig. Også andelen som mener det finnes bevegelser i samfunnet med politisk innflytelse har falt fra 53 til 30 prosent i perioden 2000-04. Man mener altså at det trengs en opposisjon, men at den ikke finnes for øyeblikket. En betydelig andel, 30 prosent, mener i 2004 at disse forholdene er tilfredsstillende i Russland. Dette er i stor grad partiet Det forente Russlands velgere (McFaul 2004:168).

Det finnes enkelte elementer i det russiske samfunnet som har reagert og respondert på Putins resentraliseringspolitikk og tiltak overfor det sivile samfunn. I januar 2001 ble det på en Menneskerettighetskongress sendt ut en offisiell uttalelse som kritiserte Putins regime. Mer enn 1000 aktivister fra rundt 300 organisasjoner var tilstede ved denne kongressen som var spesiell, ikke bare på grunn av omfanget, men også fordi den representerte et vellykket forsøk på å samle flere organisasjoner til en felles sak.³⁷ Sivile organisasjoner i Russland har imidlertid ofte hatt problemer med å samarbeide om en felles sak. Enkelte av organisasjonene fra sovjettiden har tilpasset seg de nye forholdene og er til en viss grad i stand til å fremme sine medlemmers

³⁶ U.S. Department of State: *Country Report in Human Rights Practices: Russia*. Washington 2000.

³⁷ På denne kongressen deltok representanter fra etablerte menneskerettighetsorganisasjoner, inkludert Sakharov-stiftelsen, Moskvas Helsinki-gruppe, Memorial, For Menneskerettigheter og Glasnost-stiftelsene.

synspunkter. Små grasrotorganisasjoner tiltrekker seg mindre oppmerksomhet fra myndighetene og har hatt enklere forhold rundt sin eksistens og sitt virke. Disse utgjør imidlertid ingen politisk trussel, men kan ha en annen viktig funksjon ved at de skaper kontakter mellom individer, noe som senere kan sette dem i stand til å fungere som et mer betydningsfullt sivilt samfunn. Slik situasjonen har vært i den undersøkte perioden har ikke slike organisasjoner apparat eller organisasjonskunnskap nok til at de kan fungere som innflytelseskanaler. Det finnes det en rekke uavhengige organisasjoner, men disse interagerer med staten kun på lavt nivå.

Forståelse av det sivile samfunns funksjon: President Putin har, særlig i tiden fra november 2001, engasjert seg for å opprette organisasjoner som kan utgjøre et sivilt samfunn til støtte for myndighetens politikk i Russland. I juni 2001 hadde Putin et møte med over 30 sivile organisasjoner hvor det ble foreslått å samle disse NGOene i en union.³⁸ Det er også opprettet en ny journalistorganisasjon, Mediasojuz, som skulle fungere som en motvekt mot den ”opposisjonelle” Russlands journalistorganisasjon (*Sojuz Zjurnalistov Rossii*).³⁹ Disse brukes i stor grad til å støtte opp om regimets politikk og til å skape et illusorisk bilde av et sivilt samfunn for omverden.

Russiske myndigheters politikk vitner altså om en noe annen forståelse av og tilnærming til det sivile samfunns funksjon, sammenlignet med den fremstillingen som ble gitt i teorien om politisk kultur. Putins sivile samfunn skal være grupper som ikke blander seg inn i politikk. Dermed ligger forholdene heller ikke til rett for utvikling av et funksjonelt partisystem (Sakwa 2002:445). Partiene i Russland er ikke et resultat av sosioøkonomiske skillelinjer, og er svake fordi de mektige politikerne velger å holde dem svake (McFaul 2004:95-105). Presidenten søker også å heve seg over partipolitikken, noe som øker betydningen av båndet mellom president og folk.

³⁸ Av de inviterte organisasjoner var det kun Moskva Helsinki-gruppe som var kritiske. Mange kritikere var skeptisk til Putins intensjoner for dette møtet. Se for eksempel Dimitri Polikarpov ”Civil Society Remains Merely a Dream”, i *Moscow Tribune* 15. juni 2001.

³⁹ Se Pjotr Belkin *Media-forum Our Time*, First Day, 13.juni 2001, www.smi.ru.

Og idet presidentens maktapparat medvirker til å påvirke valgresultat, opprette partier, organisere et eget sivilt samfunn og skaffe kontroll over nasjonale media har statsapparatet beveget seg inn på områder som tidligere ble regnet som private eller atskilt fra den statlige sfære.

Holdninger til deltagelse i det sivile samfunn: I Russland deltar massene i liten grad i det politiske liv og den vanlig borger blir stadig mer fremmedgjort i forhold til den politiske beslutningsprosessen. Dette er en tendens som har blitt styrket i løpet av de fire årene jeg har undersøkt prosessen, men dette har i liten grad vakt reaksjoner i befolkningen fordi det sivile samfunn i Russland i utgangspunktet var svakt institusjonalisert (McFaul 2004: 172-73).

En slik manglende interaksjon mellom individer kan føre til en generell *horizontal mistillit*, noe som er typisk blant folk i tradisjonelle og paternalistiske samfunn (Putnam 1993). Samarbeid med andre mennesker forutsetter tillit til ens medborgere. Dersom myndighetene ikke ønsker en slik type samarbeid som kan resultere i interesseaggregering med politiske ambisjoner, kan de kompensere med tillit til noen få toppledere. I et slikt lys kan vi også se den høye oppslutningen om presidenten i Russland. Dette er også en form for personlig ansvarsfraskrivelse som bunner i mangelen på normer for personlig forpliktelse overfor det politiske system. Dette er en slags ansvarsfraskrivelse fra folkets side i forbindelse med politiske prosesser, noe som kan føre til *apati* som vil forsterkes så lenge denne prosessen holdes ved like fra myndighetenes side. Individene vil miste enhver følelse av kompetanse ovenfor det politiske systemet, og dermed også mangle ressurser til å reagere i forhold til de beslutninger som tas. Man føler seg kanskje ikke kompetent nok til å ta del i det politiske livet, og samfunnet mangler infrastruktur og kanaler hvor en slik reaksjon eventuelt skulle komme. En konsekvens av dette er at eventuelle endringer i det politiske systemet kommer dersom dette avgjøres i den rådende elite (Gill 2000:54-61). Vi kan også tenke oss at forbedrede økonomiske forhold for grasrotorganisasjonene vil kunne styrke det sivile samfunns innflytelsespotensial, men en slik effekt vil igjen avhenge av i hvor stor grad myndighetene har bygd ut de

institusjonelle hindringer for det sivile samfunn. Ytterligere begrensninger på organisasjonslivet fører til en stadig svekkelse av det sivile samfunns tro på egne innflytelsesmuligheter.

Hvorvidt Putins nye ”sivile samfunn” vil fremkalle de samme følelser hos russerne gjenstår å se. Siden 2001 har Putin vist utstrakt vilje til samarbeid og finansiering av organisasjoner som støtter opp under tradisjonelle, russiske verdier. Dette er grupper som aldri har hatt ambisjoner om å oppnå innflytelse på statlig aktivitet eller politisk påvirke den offentlige opinion, men som presidenten selv kunne bruke som et verktøy for å integrere befolkningen i implementeringen av den politikk myndighetene utformer (McFaul 2004:165-66).

5.3 Russisk politisk kultur

Dette kapittelet har gitt svar på problemstillingens første del: *Hva karakteriserer russisk politisk kultur og hvordan har denne påvirket president Putins maktutøvelse i perioden 2000-04?*

Ovenfor har jeg presentert russisk politisk kultur slik den fremstår gjennom surveyundersøkelser i perioden fra 2000 til 2004. Det må understrekes at denne fremstillingen vanskelig kan gi noe fullstendig bilde av russernes holdninger til et politisk system, men at de fremlagte data er viktige momenter for forståelsen av russisk politisk kultur i denne perioden. Via fire viktige komponenter i politisk kultur; holdning til autoritet, deltagelse, legitimitet og sivilt samfunn, har jeg presentert et generelt bilde av den russiske befolkningens holdninger til politikk og til det politiske system i Russland. Slik vi kan tolke utviklingen i Putins første presidentperiode peker folks forventninger i forhold til det politiske systemet i retning et delegerende demokrati, der folkets oppgave er å velge sin president for deretter å trekke seg tilbake. Gitt en generell enighet om slike ”fullmakter” for den styrende president og mangel på andre funksjonelle innflytelseskanaler, fremstår dette som mekanismer i det russiske samfunn som effektivt undergraver både behovet for, og eksistensen av

en reell politisk opposisjon. Data har også vist at russerne fokuserer på at et demokratisk system forutsetter at staten er sterk nok til å forsvare individuelle friheter, og at dette således blir et argument for å akseptere konsentrasjon av makt i statens hender. Russerne synes å frykte svake myndigheter i større grad enn de frykter for sterk styring.

Vladimir Lapkin har oppsummert den russiske politiske kulturen slik:

En blanding av arkaiske prinsipper for statlig paternalisme og (senere) visjonen om det såkalte sosialdemokratiet.⁴⁰

En slik oppsummering er beskrivende for russisk politisk kultur i den perioden jeg har undersøkt. Svaret på oppgavens problemstilling kan struktureres videre ved hjelp av Ingleharts forutsetninger for ansvarliggjøring av myndigheter og utvikling av en demokratisk politisk kultur (1990:281):

I. En solid nasjonal, politisk infrastruktur.

Politisk infrastruktur kan benyttes til kommunikasjon mellom borgere og mellom borgere og myndigheter i forbindelse med enkeltsaker eller politiske prosesser som berører og engasjerer befolkningen. De kan være aktive eller latente om det skulle dukke opp saker befolkningen vil ta tak i. Det russiske samfunnet har få slike alternative kanaler for kommunikasjon mellom befolkning og myndigheter. Partier, sivile organisasjoner og massemedia spiller sjelden noen selvstendig rolle som forum for offentlig politisk debatt og interesseaggregering. Dette fører til liten grad av organisert samarbeid mellom borgerne, som dermed får liten praktisk trening i meningsutveksling og politisk eller organisatorisk arbeid. Det manglende sivile samfunn bunner blant annet i at demokratiseringsprosessen i Sovjetunionen og Russland på 1990-tallet i all hovedsak var initiert og drevet ovenfra, og det post-sovjetiske samfunnet har således manglet et tilstrekkelig apparat for etablering av mekanismer som kan hindre maktovergrep fra statens side. Dette har gjort det mulig

⁴⁰Lapkin, V.: *Demokratitsjeskije instituti i obsjestvennoe mnenie* 1999:163.

for Putin å gjeninnføre kontroll over sentrale deler av det sivile samfunnet og benytte seg av elementer i den politiske kulturen til å passivere befolkningen ytterligere. Dermed er også rent konkrete infrastrukturelle elementer, som for eksempel organisasjonsapparat og partiorganisasjon, svært dårlig utviklet og slik sett også i liten grad i stand til å opponere mot politiske beslutninger som blir fattet av sentrale myndigheter. En fungerende politisk infrastruktur kunne lagt grunnlaget for beskrankninger av makten, men den forutsetter også medlemmer eller brukere som er i stand til å drive disse strukturene.

II. Borgernes tro på og nytte av disse mekanismene.

Det sivile samfunn var preget av manglende normer for deltagelse. Dette gjør at borgerne i liten grad hadde motivasjon for å skaffe seg informasjon om det politiske systemet og de prosesser som leder frem til beslutninger, på tross av at disse beslutningene ofte påvirket folks dagligliv. Et statskontrollert presseapparat fungerte i all hovedsak som formidler av de statlige interessene, og var ikke en arena for kritikk og diskusjon av myndighetenes arbeid. Uten å være informert om det politiske landskapet og hvordan systemet fungerer, ble det vanskelig for enkeltpersoner å orientere seg i forhold til et hierarkisk presidentsystem. Der presidentmakten har etablert kontaktpunkt med befolkningen, skjedde deltagelsen på myndighetenes premisser. Manglende tradisjoner for deltagelse spilte også en viktig rolle og historien har vist russerne at staten i liten grad er lydør og ansvarlig for sine borgere, noe som skaper en usynlig barriere mellom folket og staten. De deler av det sivile samfunn som var tilstede i Russland var elementer som ikke engasjerte seg i forhold til politisk styring, men som drev organisasjonsvirksomhet på andre felt. Slike organisasjoner ville ikke kunne nå frem til de viktige beslutningssentra, og slik var de heller ikke en trussel for staten. Det er nedlagt mye arbeid fra myndighetens side for å passivere befolkningen, særlig tydelig ble dette gjennom kontroll av media og sivile organisasjoner. Tydelige brudd med prinsippet om maktdeling gjorde det vanskelig med noen klar ansvarsfordeling og gjorde det vanskelig å utvikle en reell opposisjon i

landet. I tråd med den menneskelige behovspyramide er det naturlig at sosiale og økonomiske spørsmål er viktigere enn politiske spørsmål.

III. *Politisk vilje i elektoratet til å bruke mekanismer for å bli mer politisk aktive.*

Som nevnt er de politiske innflytelseskanalene få og mangelfulle. Utnyttelsen av de strukturelle muligheter som finnes for påvirkning reduseres av en manglende vilje til politisk engasjement. Flere århundrer med en sterk sentral politisk autoritet har preget det russiske samfunnet og vi har sett at lojalitet fremdeles i stor grad synes å være knyttet til person (presidenten) snarere enn til en bestemt form for politisk styre. Den høye tilliten til Putin synes å bunne i en tradisjon for paternalistiske styreformer og en oppfatning om at dagens politiske situasjon og utvikling representerer den nødvendige stabilitet for gjennomføring av sosiale og økonomiske reformer i Russland. Denne paternalistiske formen for styre kontrollerer folket ved å gi dem det de trenger, men uten å gi dem noe særlig ansvar eller handlefrihet. En slik delvis umyndiggjøring av folket skaper en fremmedgjøring i forhold til politiske prosesser. Dette kan føre til en stadig lavere politisk selvtillit hos enkeltindividet, og manglende tro på at man som enkeltperson eller gruppe kan delta og influere i det politiske livet. Putins makt avhenger imidlertid av at den politikken han fører leverer i henhold til de forventningene befolkningen har når det gjelder sosiale og økonomiske forhold. Så lenge disse forholdene er tilfredsstillende i henhold til forventningene, er det liten vilje i elektoratet til å engasjere seg i det politiske liv. Den manglende evne og vilje til politisk engasjement har vært en viktig faktor som har muliggjort Putins politiske, økonomiske og sosiale reformer slik vi har sett de i perioden 2000-04. I stedet for mer kontinuerlig virksomme kontrollmekanismer i samfunnet gir borgerne nærmest fra seg makten i perioden mellom to valg. Vi har også sett at russerne i stor grad vil prioritere opprettholdelse av lov og orden. Av dette følger en lav toleranse for konflikt, også politisk konflikt.

6. Fremtidsutsikter

The most common way people will give up their power is by thinking they don't have any.

Alice Walker

I denne oppgaven har vi fulgt en politisk prosess som har resultert i det man i vesten forstår som en reduksjon av demokratiet. Bildet viser et svært begrenset sivil samfunn og et Russland som mangler kontaktpunkter mellom folk og myndigheter. De demokratiske institusjonene er fremdeles intakte, Putin har verken fjernet valg eller endret konstitusjonen, men institusjonenes demokratiske innhold er redusert. Som vist i kapittel fire, har Putin systematisk fjernet alle elementer som kunne tenkes å utfordre hans makt. Rester av et sivil samfunn som fremdeles kritiserer Putin: menneskerettighetsaktivister, noen få avisjournalister og enkelte dumarepresentanter har liten eller ingen makt. Ved bruk av politisk kulturteori har jeg vist hvordan elementer i den russiske politiske kulturen muliggjorde en slik utvikling i perioden fra 2000 til 2004. I det følgende skal jeg med bakgrunn i de funn som ble presentert i forrige kapittel, skissere enkelte viktige implikasjoner for politisk utvikling i Russland. Men først et lite tilbakeblikk på hva som har skjedd i perioden fra 2004 og frem til i dag.

Konsolidering i 2005 og 2006

Tiden som har gått etter 2004 har i hovedsak vært en konsolideringsperiode for den utviklingen vi så fra 2000 til 2004. Likevel fremholder Putin viktigheten av at Russland beveger seg i demokratisk retning:

*Den viktigste politisk-ideologiske oppgave er utviklingen av Russland som et fritt, demokratisk land.*⁴¹

⁴¹ *Poslanije federalnomu sobraniju* (Putins tale til Den føderale forsamling, april 2005), tilgjengelig på http://www.kremlin.ru/appears/2005/04/25/1223_type63372type82634_87049.shtml, hentet ut 09.04.06.

Den 13. september 2004 annonserte Putin i en tale en rekke tiltak mot terrorisme i etterkant av gisselaksjonen i Beslan, der minst 344 mennesker mistet livet. Putins uttrykte mål med disse reformene var å få til en enhetlig administrativ struktur, både nasjonalt og lokalt, med en klar ansvarsfordeling. Det tiltaket som vakte størst oppsikt var at alle medlemmene til Dumaen skulle velges proporsjonalt fra partilister og at de regionale guvernørene og republikkpresidentene ikke lenger skulle velges direkte, men av de lokale forsamlingene etter forslag fra presidenten. Endringen i valgene av representanter til Statsdumaen kan føre til en ytterligere svekkelse av båndene mellom representantene i Statsdumaen og regionene. Tilliten til presidenten holder seg fortsatt høy, mens tilliten til regjering og parlament er synkende. En undersøkelse foretatt av Levada-senteret i januar 2006 viser at så mange som 71 prosent mener presidenten gjør en god jobb, mens tallet for regjeringen er nede i 31 prosent (undersøkelsen har ikke med tall på tillit til Statsdumaen).⁴² Presidenten har også arbeidet videre med et ”sivilt samfunn”. I april undertegnet Putin en lov om opprettelse av et såkalt ”Samfunnskammer” i Russland. Målet med Samfunnskammeret er at det skal være en kanal for kommunikasjon mellom de russiske borgerne og den utøvende makt, både sentralt og regionalt. Ordningen skal finansieres av statskassen og er i følge presidenten et viktig skritt på vei mot etableringen av et sivil samfunn i Russland. Kritikerne av Samfunnskammeret frykter at dette skal bli et nytt bidrag til myndighetens apparat for å kontrollere befolkningen.

I tiden som er gått etter 2004 har Putin altså ført videre den utviklingen vi så i den første presidentperioden og viser at det er lite trolig med noen snarlig demokratisering.

⁴² *Sotsialno-politiitsjeskaja situatsia v Rossii v janvarje 2006*, tilgjengelig på <http://www.levada.ru/press/2006020708.html>, hentet ut 09.04.06.

Demokratisering?

Strukturelt er Russland organisert som et sterkt og hierarkisk presidentsystem. Man kan også argumentere for at et autoritært system er mest gunstig for Russland i en overgangsperiode hvor flere reformer av sosial og politisk art skal gjennomføres. Dette er Vladimir Putins begrunnelse for de reformtiltakene han har innført, og som har ført Russland i en mer autoritær retning. Vi ser konturene av en modernisering ovenfra, noe som har syntes vanskelig å initiere uten å legge kursen i mer autoritær retning.

De fleste samfunns politiske kultur preges av en kombinasjon av de tre idealtypene av politiske kulturer som ble presentert i kapittel tre. Almond og Verba beskriver også tre overgangsformer for politisk kultur som de knytter til endringer i systemers struktur. Den russiske politiske kulturen slik den er beskrevet i forrige kapittel, passer best inn i det Almond og Verba kaller *subject-participant culture*, en politisk kultur i bevegelse mellom politisk undersått/subjekt kultur og mer en deltagende politisk kultur. I denne blandingskulturen har en del av befolkningen begynt å orientere seg fra passiv aksept til mer fokus på sin egen rolle og muligheter i systemet. Samtidig beholder en stor del av befolkningen en passiv lojalitet til autoritetene (Almond & Verba 1989:24-26). Selv om enkelte krefter i samfunnet arbeider for en demokratisering, er de få og de får stadig vanskeligere arbeidsforhold.

I *The Civic Culture* fører en *subject-participant culture* til en demokratisering av systemets struktur (Almond & Verba 1989:24-26). Med bakgrunn i de resultatene som ble presentert i forrige kapittel, er det lite som tyder på at den politiske utviklingen i Russland på kort sikt vil gå i en slik retning. For det første er den politiske kulturen preget av en passive holdninger til politisk styre, med høy aksept for paternalisme og tilhørende delegerende demokrati. Dernest hindrer Putins styre nå utviklingen av en mer demokratisk/deltagende politisk kultur. Med tanke på Kremles kontroll over media, næringslivet og NGOene er det få muligheter for at det skal vokse frem noen demokratisk opposisjon. Særlig problematisk er det sivile samfunns rolle i Russland. Et velfungerende sivilt samfunn fremholdes ofte som en forutsetning

for demokrati. Samarbeid mellom borgerne skaper tillit, og danner grunnlaget for mulig interesseaggregering som gjør befolkningen til en mer aktiv del av det politiske liv. Som vist i diskusjonen rundt det sivile samfunn, er de russiske massenes (og myndighetenes) forståelse av det sivile samfunns *rolle* og *funksjon* på ingen måte forenelig med en demokratisk utvikling. Hele 60 prosent av russerne mener i januar 2006 at det er lite trolig at det kan komme til en folkelig protest med politiske krav.⁴³ Og Putins sivile samfunn er et propaganda-apparat for de føderale myndigheter. En presidentstyrt demokratiseringsprosess kan bli problematisk når landet har et lite institusjonalisert partisystem, økonomiske problemer og/eller sosial uro.

Det politiske styret i Russland i dag har et skall av demokratiske institusjoner, som under Putin har mistet stadig mer av sitt politiske innhold. Denne utviklingen er et resultat av en politisk mekanisme som tilsier at når en politisk struktur ikke er konsolidert, i den forstand at den er dypere forankret i samfunnets politiske kultur, er det et potensielt element av ustabilitet knyttet til disse systemets institusjoner. Hypotesen i denne oppgaven var at den politiske utviklingen under Putin er i samsvar med russernes holdninger til politisk styre, og den russiske utviklingen er et tydelig eksempel på dette samsvaret mellom kultur og struktur. De demokratiske institusjonene som ble opprettet på 1990-tallet, har under Putin i stor grad mistet sitt demokratiske innhold, og strukturen har falt tilbake til mer autoritære trekk, som altså samsvarer bedre med den politiske kulturen.

Regimets legitimitet

Ovenfor har vi sett betydningen av et regimes legitimitet, altså at myndighetene rettfærdiggjør sine institusjoner og politikk med støtte i befolkningen. Det russiske regimet vil ikke sprekke all den tid det har legitimitet i befolkningen. I forrige kapittel så vi at regimets legitimitet er høy, og at den positive utviklingen i den russiske

⁴³ *Sotsialno-polititsjeskaja situatsija v Rossii v janvarje 2006*, tilgjengelig på <http://www.levada.ru/press/2006020708.html>, hentet ut 09.04.06.

økonomien ikke er tilstrekkelig for å forklare denne legitimiteten. Moderniseringsteorier fokuserer ofte på en velstandsøkning som forklaring på demokratisering. 54 prosent av russerne sier i 2006 at de er misfornøyde med regjeringens økonomiske politikk. 56 prosent sier de er lei av å vente på en økonomisk velstandsøkning, men bare 23 prosent mener det er trolig med folkelige protester mot dårlig økonomi. Og tilliten til Putin er på rekordhøyde 71 prosent og hele 32 prosent sier de ville stemt på den kandidat Putin peker ut, dersom det var presidentvalg nå (og dersom Putin selv ikke stilte til valg).⁴⁴ Dette viser hvor sterk regimets stilling er.

Avsluttende betraktninger

Som vi har sett kan politisk kulturteori benyttes for å belyse en politisk utvikling. Arbeidet med denne oppgaven har imidlertid vært preget av at politisk kulturteori har en vestlig innfallsvinkel. *The Civic Culture* bygger på en forutsetning om at alle land og kulturer, gjennom en diffusjon av vestlig teknologi og kultur, vil utvikle seg i retning av en deltakende politiske kultur (Alexander 2000:19). Imidlertid viser den russiske utviklingen at det verken er nødvendig, eller nødvendigvis ønskelig, med en liberal demokratiutvikling slik vi kjenner den i Vesten. Mye av politisk kulturteorien, inkludert, Civic Culture-retningen, tar i hovedsak for seg demokratiske politiske kulturer, noe det er mangel på i Russland. Begrepene og kategoriene jeg har tatt utgangspunkt i er derfor utarbeidet med tanke på demokratiske konsolideringsprosesser og det har vært merkbart at teoriene er mangelfulle i forhold til å gi relevante dimensjoner for en politisk kultur av den russiske typen. Særlig i arbeidet med å samle inn data fikk jeg følelsen av å forsøke å presse virkeligheten inn i teoretiske kategorier som ikke nødvendigvis var gunstige for forståelsen av det russiske samfunnet. Det var derfor behov for en teoretisk innfallsvinkel som

⁴⁴ *Sotsialno-polititsjeskaja situatsija v Rossii v janvarje 2006*, tilgjengelig på <http://www.levada.ru/press/2006020708.html>, hentet ut 09.04.06.

behandlet politiske kulturer i samfunn hvor den politiske utviklingen ikke gikk i retning av demokratisk konsolidering, men heller i retning av et mer autoritært styre. Dette stimulerte til å utvikle de politisk kulturelle dimensjonene. I operasjonaliseringsprosessen har jeg derfor konstruert underkategorier for hver enkelt dimensjon, slik de at de ble mest mulig dekkende for å fange opp karaktertrekk ved den russiske politiske kulturen. Dette begrepsapparatet har vist seg å være bedre egnet til å gi en forståelse av det russiske samfunnets relasjon til landets politiske styring, hvor lederne har brukt politiske virkemidler for å stoppe utviklingen av en demokratisk politisk kultur. Begrepsapparatet bør imidlertid utvikles videre, slik at det kan benyttes til å belyse ulike tendenser i politiske systemer som befinner seg et sted mellom demokrati og diktatur.

Kilder

- Alexander, J. (2000): *Political culture in post-communist Russia*. New York: St. Martin's Press.
- Almond, G. (1956): "Comparative political systems", *Journal of Politics* 18:391-409.
- Almond, G. og Verba, S. (1963): *The civic culture: political attitudes and democracy in five nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Almond, G. og Verba, S. (red.) (1989): *The civic culture revisited*. Boston: Brown.
- Andersen, S. S. (1997): *Case-studier og generalisering: Forskningsstrategi og design*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Barry, B. (1970): *Sociologists, economists and democracy*. London: Collier-Macmillan.
- Becker, J. (2004): "Lessons from Russia – A neo-authoritarian media system", *European Journal of Communication* 19: 139-63.
- Berdajev, N. (1979): *The Russian idea*. Westport: Greenwood Press.
- Brown, A. (1989): "Ideology and political culture", kap. 5 i Bialer, S. (red.): *Politics, society and nationality inside Gorbachev's Russia*. Boulder: Westview Press.
- Croteau, D. (1995): *Politics and the class divide: working people and the middle-class left*. Philadelphia: Temple University Press.
- Dahl, R. (1971): *Polyarchy: participation and opposition*. New Haven: Yale University Press.
- Devold, Thomas (2000): *Mot demokratisk konsolidering i Russland?* Oslo: Norsk utenrikspolitisk institutt. Rapport 254.
- Diamond, L. (red.) (1993): *Political culture and democracy in developing countries*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Diamond, L. (red.) (1999): *Developing democracy: toward consolidation*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Easter, G.M. (2000): *Reconstructing the state: Personal networks and elite identity in Soviet Russia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Easton, D. (1965): *A framework for political analysis*. New Haven: Yale University Press.
- Eckstein, H. (red.) (1992): *Regarding politics: Essays on political theory, stability and change*. Berkely: University of California Press.
- Eckstein, H., F.J. Fleron, E.P. Hoffmann og W.M.Reisinger (1998): *Can democracy take root in post-Soviet Russia?* Lanham: Rowman & Littlefield.

-
- Egge, Åsmund (1993): *Fra Aleksander II til Boris Jeltsin*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellevik, O. (1999): *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fedorov, J. og Nygren, B. (2004): *Putin I and Putin II. Results of the first term and prospects for the second*. Stockholm: Forsvarshögskolan.
- Fleron, F. (1996): "Post-Soviet political culture in Russia: An assessment of recent empirical investigations", *Europe-Asia Studies* 48: 225-60.
- Foster, C.R. (1982): "Political culture and regional ethnic minorities", *The Journal of Politics* 44: 560-68.
- Fukuyama, F. (1995): "The primacy of culture", *Journal of Democracy* 6: 7-14.
- Gabriel, O. W. (1995): *Values, political trust and efficacy*, paper prepared for the fifth meeting of the subgroup "Impact of Values", European Science Foundation Scientific Programme on beliefs in government, Colchester, Essex.
- Gerth, H. H. og Mills, C. Wright (red.) (1977): *From Max Weber: Essays in sociology*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Gill, G. (2000): *The dynamics of democratization: elites, civil society and the transition process*. New York: St. Martin's Press.
- Glaser, B. G. og Strauss, A. L. (1967): *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine.
- Gulijev, V. (red.) (1971): *Marksistsko-leninskaja obsjaja teorija gosudarstva i prava: istorijskije tipi gosudarstva i prava*. Moskva: Judicial Literature.
- Inglehart, Robert (1990): *Culture shift in advanced industrial societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Inkeles, A. (1961): "National Character and Modern Political Systems", kap. 4 i Francis L. Hsu (red.): *Psychological anthropology: Approaches to culture and personality*. Homewood IL: Dorsey Press
- Keenan, E. L. (1986): "Muscovite Political Folkways", *The Russian Review* 45:115-81.
- Kirk, J. og Miller, M. L. (1986): *Reliability and validity in qualitative research*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Korsnes, O., Andersen, H. og Brante, T. (red.) (1997): *Sosiologisk leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- La Palombara, J. (1964): *Interest groups in Italian politics*. Princeton: Princeton University Press.

-
- Linz, Juan J. (1990): "Transitions to democracy", *The Washington Quarterly* 13: 143-64.
- Lukin, A. (2000): *The political culture of the Russian "democrats"*. Oxford: Oxford University Press.
- Levada, J. (1996): "Civic Culture" i Shalin D. (red.): *Russian culture at the crossroads: Paradoxes of post communist consciousness*. Boulder: Westview Press.
- Machiavelli, N. (1975): *The discourses*. London: Routledge og Kegan Paul.
- Marsh, C. (red) (2004): "The political geography of Russia's presidential election in 2004". Paper presentert ved Nixonsenteret i Washington DC, 24. mars 2004.
- McAuley, M. (1997): *Russia's politics of uncertainty*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McFaul, M. (red.) (2004): *Between dictatorship and democracy. Russian post-communist political reform*. Washington: The Brookings Institution Press.
- Mishler, W. og Rose, R. (1999): "Five years after the fall: Trajectories of support for democracy in post-communist Europe", kap. 4 i Norris, P. (red.): *Critical citizens: Global support for democratic development*. Oxford: Oxford University Press.
- O'Donnell, G. (1994): "Delegative democracy?" Paper til prosjektet "East-South System Transformation" directed by Adam Przeworski.
- Oskamp, S. (1991): *Attitudes and opinions*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Pateman, C. (1970): *Participation and democratic theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pateman, C. (1980): "The civic culture: A philosophical critique", kap 5. i Almond, G. & Verba, S.: *The Civic Culture Revisited*. Boston: Little Brown.
- Petro, N. (1995): *The rebirth of Russian democracy. An interpretation of political culture*. Cambridge: Harvard University Press.
- Pipes, R. (1974): *Russia under the old regime*. London: Penguin Books.
- Putnam, R.D. (1973): *The beliefs of politicians: Ideology, conflict and democracy in Britain and Italy*. New Haven: Yale University Press.
- Rose R. (1991): "Comparing forms of comparative analysis", *Political studies* 39: 446-62.
- Sakwa, R. (2002): *Russian politics and society*. London: Routledge.
- Schumpeter, J. (1950): *Capitalism, socialism and democracy*. London: Unwin University Books.
- Schumpeter, J. (1996): *Capitalism, socialism and democracy*. London: Routledge.

-
- Selle P. og Berntzen, E. (1991): *Politisk kultur: misjon og revolusjon frå Bremnes til Buenos Aires*. Oslo: Tano.
- Smelser, N. og Baltes, P.B. (2001): *International encyclopedia of the social behavioural science*. Oxford: Elsevier Science Ltd.
- Steen, A. (2003): *Political elites and the new Russia. The power basis of Yeltsin's and Putin's regimes*. London: RoutledgeCourzon.
- Urban, M. (1997): *The rebirth of politics in Russia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- White, S. (1979): *Political culture and Soviet politics*. London: Macmillan.
- White, S. (red.) (1997): *Elections and voters in post-communist Russia*. London: Chatham House.
- White, S. (2002): "Was it Russian Public Television that Won It?", *Harvard Journal of Press* 7: 17-33.
- Willerton, J.P. (2004): "Uncertainties of the Putin Hegemonic Presidency", presentert på NUPI-konferanse 23.januar 2004. Konferansepaper.
- Wright, G.H. von (1971): *Explaining and understanding*. Ithaca: Cornell University Press.
- Yin, Robert K. (1994): *Case study research: design and methods*. London: Sage.
- Zaller, J.R. (1992): *The nature and origins of mass opinion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Østerud, Ø. (1996): *Statsvitenskap. Innføring i politisk analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Østerud, Ø. (red.) (1997): *Statsvitenskapelig leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget.